

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU: AĞUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ: İHSAN HİNÇER

No. 181

AĞUSTOS 1964

YIL: 16 — CİLT: 9

1064 TE KARS'IN FETHİ İLE ANADOLU'DA TÜRK — ELİ'NİN BAŞLANGICI KURULMUŞTUR

Yazan : KIRZIOĞLU M. Fahrettin

Kars'ı Tanıtma Derneği Selçuklu Fethi'ni
Kutlama Komitesi Başkanı

Uğurlu eliyle Anadolu'da yeni ve ebedi bir Türk - Eli kuran Selçuklu Sultan Alp - Arslan (1063 - 1072), Eylül 1063 te tahta geçişinden altı ay geçmeden, başkent Rey'den bir ordu ile çıkarak, "İlk - Batı Seferi" ni yaptı. Bu sırada, zayıflayan Abbaslılar ile başına buyruk olan Vâlilerin istiklâl ve genişleme hevesleri yüzünden İslâm dünyası Anadolu yönünde de gerilemiş: Malatya'dan Tiflis'e değin uzayan yerler, Rum - Kayserliği de dediğimiz Bizanslılar'ın eline geçmişti. Bu arada, Anadolu'nun doğu - kapısı Kars ili bölgesi de, 1045 ten itibaren Bizans işgal ve idaresi altında idi. Aşağı - yukarı Gökçeğöl'e dayanan Bizanslılar'ın sınırı, şimdiki Revan'dan geçen Zengisuyu üzerinden aşıyordu. Bu çizginin doğusunda, 950 yılında Gence'de kurulan Eski - Sakalar'ın torunları "Bala - Sakkan" (=Küçük-Sakalar) kolundan Kartuk oğlu Şeddâd'dan adlarını alan Türk Şeddâdî Emirliği bulunuyordu. 1020 den beri de, Revan'ın 27 km. güneydoğusundaki Eski - Oğuzlar (Arsaklılar) başkendi ve İslâm - Arap Vâlileri merkezi Divin'de, bunların bir kolu olan Divin - Şeddâdîleri kurulmuş ve Bizanslıların Ağrıdağ ile Arpaçayı başları arada, şimdiki Kars ilimizin doğu yarısı ile

Sosyalist Sovyet Ermenistanının batı yarısını içerisine alan ANI THEMASI'ndaki ordusunun saldırılarına yiğitçe karşı koyuyordu.

920 - 960 yılları arasında Ortaasya'da göçebe Türklerin yüzbinlerce çadır halkı ile toptan İslâm dinine girmeleri, bu gönüllü müminlerin gittikçe artan insan kalabalığı ve çoğalan sürülerini barındırmak için, komşu Müslüman ülkelerine yayılmalarına, onlarla vuruşup yaşama kolaylığı aramalarına yolaçtı. Meydan Savaşı sonunda Gazneli Türklerini yenen Türkmenler'den Kınık boyundan gelen Selçuklular, İstiklâl kazanarak, Toğrul Bek idaresinde büyük bir devlet kurdular. Üç yıl önce Horasan'ın Niğabur şehrinde istiklâlini ilân eden Toğrul Bek (1037 - 1063), altın paralar kestiren ve güçlü bir imparatorluk kuran ilk Selçuklu Sultanı idi. Bunun oğulsuz ölümüyle taht, sonunda yeğeni (kardeşi oğlu) Alp-Arslan'a kaldı.

31 yaşında Bizans üzerine sefere çıkan 'Sultan Alp-Arslan, dokuz yaşındaki Velihađ adayı oğlu Melikşâh'ı da yanında getirip, 1064 baharı sonlarında onu —milleçe ve orduya sevdirmek için fetihler yapmak üzere— Aras ile Ağrıdağları arasındaki Bizans'ın uç kale-

TIR

- 90)

e

OX
TAMAM

REN

92)

lerini ele geçirmeğe gönderdi. Daha dokuz yaşını bitirmemiş bulunan arslan parçası Melikşâh, Başvezir Nizâmülmülk ile birlikte Anadolu'dan ilk olarak, şimdiki Iğdır yerindeki bir kale ile, Aras sağındaki Iğdır - Karakafası denilen Eski - Oğuzlar'ın başkendi Sürmari (Sürmeü) müstahkem şehrinin ve sonra da Tuzluca ilçesi merkezi Kulp Kalesini Bizanslılar'dan alıp, fethettiler. Babası Kür boylarında Şamşolte ve Loru şehirleri ile çevresini fethederken Melikşâh, Kars İl'nin bugünkü Aralık, Iğdır ve Tuzluca gibi Aras güneyindeki üç ilçe bölgesi fethini bitirince, kuzeye yöneldi. Arpaçayı solunda ve şimdiki Gümrü (Leninakan) şehri kuzeybatısındaki Maryamaşen/Meryemneşin denilen şatolu, manastırlı bir kasabayı fethettiler. Böylece, Bizans'ın güçlü Anı Teması (Askerî - Vâsilik) merkezi pek müstahkem ve yarım milyonluk Anı şehrinin güneyi ile kuzeyini, dokuz yaşındaki şehzâde Melikşâh'ın buyruğundaki Selçuklu öneü ordusu fethettiler.

Baba - oğul birleşerek, şimdi Çıldır gölü kuzeydoğusundaki Ağca - Kala adasındaki şehir ve kale yıkıntısı yerinde bulunan Akal - Kalak (= Ak-Şehir) kalesini, Bağratlı ve Bizanslı mütteliklerinden biraz güçlülkle aldılar. Ondan sonra, 1064 te Temmuzun üçüncü haftası sonlarına doğru, Bizans'ın en büyük dayanak merkezlerinden Arpaçayı sağındaki Anı şehri üzerine geldiler. Köylerden gelip sığınanlarla 200 binden çok silâhlının koruduğu söylenen Anı'yı, biricik yanaşılın yönü olan kuzeyindeki yüce surlar ve derin hendekler önüne gelerek kuşatan Alp-Arslan, 25 günlük sıkı ok atımları, mancınıkla taşlar ve yangın paçavraları taşıyan topaklar fırlatmak suretiyle sıkıştırdı. Bizans Vâlisi ile kurucusu, kuzeyde yıkılan bir sur gediğinden Selçuklu gerisi yalın kılıç Anı'ya dalarken, güneybatısındaki İnkale'den hazineyi alıp, yaya olarak keçi yollarından Kars'a doğru savuştular. (Anı'dan aşılın bu sıradaki Bizans altınlarının, Kars'ın güneybatı yanında Komasar köyü yakınındaki kayalıkta manda gönü ile saklanmış olduğu, sonradan yağmur sularının açtığı yataktaki bulunan ve 1940 tan sonra köylülerin 5-600 metre boyunca sel yatağındaki kum ve çakıl kalburlarla eleyerek elegeçirdiği yüksek âyarlı yüzlerce Bizans altınından anlaşılıyor).

16 Ağustos 1064 Pazartesi günü Anı'yı

fetheden Alp-Arslan, buranın katedralini, fetih sembolü olarak Fethiyye adıyla Câmî'e çevirtip, bütün Selçuklu başbuğları ve vezirleriye, 20 Ağustos 1064 Cuma günü Anı'daki bu ilk İslâm mabedinde Cuma - Namazını kıldı. Bugün Anadolu'da Alp-Arslan'ın eşliğinden içeri girdiği bilinen biricik yapı olan ve sağlamca duran bu tapınak, yeniden Fethiyye - Câmîi olarak onarılıp, işletilmek ister. Divin-Şeddâdları Beği olup, Selçuklu ordusuna kılavuzluk ve öncülük eden Ebû'l-Esvâr Şavur'a mükâfat olarak onun oğlu genç Ebd-Şücâ' Menûcehr'e Anı'yı bağışlayan Alp-Arslan, 1064 Ağustos sonlarında böylece, Selçuklular'a bağlı "İlk Anadolu Türk Beğliği" nin de kurulmasını sağladı. Bununla, burada sekiz köşeli minareler ve güzel kubbeli, kümbetli mescidler, türbeiler bırakan Anı - Şeddâdları (1064-1200) kolu başlamış oldu.

Ağustos 1064 sonlarında Anı'dan Kars'a gelen Sultan Alp-Arslan, batıda Pasın ile Çoruk boylarını ayıran Soğanlı ve Allahüekber dağlarına varınca 7000 km². toprağı olan ve merkezi Kars Kalesi bulunan Vanand - Bağratlıları Beğliğini Selçuklulara bağlayarak, Kars İl'inin Aras ile Karsçayı, Arpaçayı boylarının tümünü ve Çıldır gölü çevresini oğlu Melikşâh ile birlikte bir mevsimde fethetmiş oldu. 1064 teki bu fetihler, Anadolu'nun Doğu - Kapısı Kars'ın, Selçuklu hâkimiyetine tüm olarak geçişi idi. Bu bakımdan, Anadolu'yu 1071 deki Malazgirt Zaferiyle tüm olarak fetheden Alp-Arslan, Yurt-Kuran bir Türk Hakanı olarak, Anadolu'daki bugünkü Türk-Eli/Türkiye'nin kuruluşuna Kars topraklarının da temel atmış oluyordu.

Kars'tan sonra, Bizans'ın anayol üzerindeki büyük dayanaklarından Erzurum-Erzincan üzerine varacak olan Sultan Alp-Arslan'a, başkent Mer'van'dan koştura koştura gelen ulaklar, Kirman'da Vâli olan kardeşi Kavurd'un tahtı ele geçirmek üzere ayaklandığı haberini yetiştirdiler. Bu yüzden, Kars İl'nin idaresini Şeddâdlara ve korunmasını Selçuklu kale erlerine bırakarak Eylül 1064 te acele İran'a dönen Alp-Arslan, Kars-Kapısını açıp elde tutmakla yetindi. 1067 - 1068 deki İkinci-Batı Seferinde Batı - Gürcistan ile Çoruk boylarını ve Ardahan kesimini fetheden Alp-Arslan, Üçüncü ve Son - Seferi ile 1071 de ordusunun Malazgirt ezip, Kayseri tutsak al-

Kars Temsilli Halk Oyunlarından :

KERVAN OYUNU

Yazan : Mürsel KÖSE

Kars Selçuklu Fethini Kutlama
Kom. Y. Kurulu Üyesi

sadece topluluğu eğlendirmek değildir. Aynı zamanda o topluluğun içinde bulunan bazı özel kimselere türlü "henekler" (şakalar) yapmak ve biraz da eziyet vermektir.

Bu hususu daha iyi belirtebilmek için de, mümkün olduğu kadar etrafı bir şekilde inceleyip, henüz yayınlama fırsatını bulamadığımız "Düğün, âdetlerimiz" in "atlılar" faslının bir kısmını özet olarak buraya almayı uygun bulduk.

Atlılar :

Bir köyden diğer bir köye, (oğlan evinden, kız evine) gelin almağa giden oğlanın yakınları, hisim-akrabaları ve komşularına "atlı" denir. Bunlar çoğunlukla at ile gittikleri için, kendilerine bu ad verilir. Hattâ bazen kadınlardan da ata binen olur. Ancak binek atı olmayanlar, ya da hastalık, yaşlılık vb. gibi türlü sebeplerle ata binemeyenler, araba (kışın kızak) ile giderler. Fakat bunların da adı yine "atlı" dir.

Oğlan evinin ileri gelenleri ile kız evinin ileri gelenleri, on-onbeş gün öncesinden, düğün tarihi üzerinde anlaşılır. Buna halk arasında "kesim kesme" denir. Çok kere de o şekilde anlaşılır ki, Cuma gününün gecesi "kına gecesi" olur.

Oğlan evi, anlaşmaya varılan gün için komşularını "düğüne sesler" (davet eder) ve hangi gün kızıvine gidileceğini bildirir, ve bir gün önceden evinde çalgı çalmaya başlar. Komşular oğlanevinde toplanıp o gece oynar, dağılırlar. Ertesi gün tekrar herkes atını binip oğlanevinin önüne gelir. Gelin getirilirken, bindirilecek araba hazırlanır. Bir arabaya da çalgıcular bindirilir ve toplu halde çala çala kuşluk vakti kızın köyüne doğru yollanırlar.

Oğlanevinin geleceğinden bir gün önce, kızıve de bütün komşularına bir çay verir. Buna "atlı çayı" denir. Bunun anlamı şudur: Ertesi gün düğün başlayacak, oğlanevi ve atlılar gelececek. Helâ mevsim uygunsuzsa, yani tarım zamanı falan değilse, bazen 40-50 hattâ daha fazla atlı gelir. Bunların barındırılması gerekir. İşte kızıve'nin komşuları atlı çayını içerler,

1) Bu çeşit oyunlar, nerede ve ne zaman oynanırlar?

2) Bu oyunların güttüğü hedef.

1) Genellikle bu oyunlar, köylerde ve düğünlerde oynanırlar. Biz, düğünlerin dışında kalan toplantı ve türlü eğlencelerde bu tip seyirlik oyunların temsil edildiğine, hiç rastlamadık. Bu bir özelliktir ve sebepsiz de değildir. Nedenlerini devam eden açıklamalarımızda ortaya koymuş olacağız.

2) Bu oyunların bir hedefi vardır. Gaye,

makla, Bizans'ın belini kırdı; Anadolu'nun tümünü de bize Anavatan olarak açtı.

İşte bu yıl, başta Devlet büyüklerimizin, Bakanların ve Şanlı Ordumuzun Kara, Deniz ve Hava kuvvetleriyle Bandıralarının, Ordu-Mehterî'nin, Üniversitelerimizin, Türkocaklarının, Halkevîlerinin, Tarih ve Dil Kurumlarının ve daha birçok kurum ve derneklerin katılımı ile milletçe Kars'ta kutlayacağımız 16 Ağustos 1964 günü, Selçuklu Fethi'nin tam 900. Yıldönümüdür. Anadolu'da İslâm - Türk Devletinin kuruluşunun başlangıcı da, 900 yıl önceki Anı-Kars Fethimîze başlamıştır. Bu mutlu zaferle Anadolu'yu bize kazandıran Kars-Kapısını açanların ruhları sevinisin, yerri aydınlık olsun. Bu mutlu günün umutlarını, bütün Türklüğü sarsın, hepimize kutsalsun.

buna karşılık gelen atlılardan birer ikişer tane "indirirler" yani düğün devam ettiği müddetçe kendi evlerine misafir ederler.

O gün komşular atlı çayını içip dağılırlar. Ertesi gün atlıların geleceği zamana yakın, tekrar kuzevinde toplanırlar. Nihayet atlıların ucu gözükür ve az sonra da, davullar zurnalar çalınarak köye girilir. Köylüler, büyük bir kalabalıkla ve yakınlıkla gelen misafirlerini karşılarlar. Kuzeyinin kapısı önüne gelince komşulardan her biri, bir atlının dizginine yapışırlar. Atlılar, attan inerler. Atlar çekilir. Kim hangi atı çekmişse, o atın sahibi akşamları düğün dağılınca, onun misafiridir. Gerek misafirin ağırlanması ve gerek atının bakımı, o ev sahibine aittir.

O gün kuzevinde biraz dinlenildikten sonra, herkes kendi misafirini alıp evine götürür. Yemek yedirir. Elinden gelen her türlü saygıyı göstererek, istirahatini temin eder. Türk konukseverliğinin bütün incelikleri, bu zamanda uygulanır.

Aynı günün akşamı artık kuzevinde düğün başlamıştır. Herkes misafirini alır, düğün evinde toplanır. Kadın erkek ayrı ayrı yerlerde toplanır. O gece orada bütün köy halkı, ev sahibi ve bütün atlılar da misafirdir. Burada da, gelen atlılara toplu olarak misafir muamelesi yapılır. Yaşlısı, genci ayrılmaksızın hepsi baş köşeye oturtulur, azamî nezaket kaideleri ile ağırlandırlar. Çalarlar, oynarlar niha yet o gece düğün dağılır. Yine herkes kendi misafirini alıp evine götürür. Yatmadan önce, tekrar sofralar kurulur. Yemekler yenir.

Ertesi sabah kahvaltıda sonra, kız ve oğlenevinden birer kişi davul-zurnacıları yanlarına alarak, atlı indirmiş olan evleri teker teker dolanırlar. Her evde bir fasıl çalgı çalınır. Bu da bittikten sonra tekrar kuzevinde toplanmağa başlarlar. O gün akşama dek düğün böylece devam eder. Düğünün tadı, asıl o akşam çıkarılacaktır. Öte yandan, o gece "kına gecesi" dir. Kadımlar tarafında gelince kına yakılır. Ertesi gün kuşluk vakti gelin götürülür.

Erkekler tarafına gelince :

İşte o gecenin bu atlılar için büyük özellikleri vardır. Telâkki şudur: Sözü edilen atlılar bu köye gelin götürmeğe gelmişlerdir. İyi güzel. Köy halkı da kendilerini karşılamış, misafir etmiş ve bu arada topluca ve tek tek el-

lerinden gelen hürmeti göstermişlerdir. Ama, ikinci gece şş değişir. Atlılara demek isterler ki:

"Bakınız, biz size dünden beri elimizden gelen saygıyı gösterdik. Hajbuki siz, yarın bizim köyümüzden kız götüreceksiniz. Gelini aldıktan sonra, atlarımızı binip karşımızda *cirit oynayacaksınız*. Yağma yok. Üstelik siz, iki gündür boyuna çalıp oynuyorsunuz, bizim *karırlar, kızlar* (kına gecesine işaretle) *ağlaşıp duruyorlar*. (kına yakılırken kızın başında "Ağlatma" "Çukurova", "Hamameci" gibi belli yanık havalalar çalınır; konu komşu birden bire düğünün neşesini unuttur, dayanamaz ağlarlar.) Onun için hiç kusurumuza bakmayın, biz sizden peşin peşin öcümüzü alacağız!"

Esasen atlılar kendilerini, o gece başlarına gelecek türlü muziplikler için hazır tutarlar. Artık misafirliğin o gece için sona erdiğini bilirler. Tabii bu, düğünevi içindir, yoksa özel olarak kaldığı evde yine aynı saygı devam eder.

Gerçekten o gece "atlıların başına türlü oyunlar açılır." Sözü ettiğimiz temsillerden ayrı olarak, hiç akla hayale gelmedik henekler yapılır. Zira gelenek, bunu icab ettirir. Örneğin de bakarsınız erkeklerin içerisine *çarşaflı bir kadın* girer. Tıpsı tıpsı gelir, geçer, atlının birinin kucasına oturur. Başlar türlü türlü cilveler yapmaya. *Gerçekte bu, kadın kalbina girmiş bir erkektir*. Üstelik, mahsus gidip *en sığılan atlının kucasına oturmuştur*.

Bir elinde *iğne* vardır, hem cilve yapar hem de habire iğne ile herifi hoplatır. Yahut avucunda biraz *un* saklamıştır. Sonunda unu atlının yüzüne bulayıp, kaçır. Etraftakiler gülmekten bir hal oturlar.

Şuna işaret edelim ki, hemen her atlıya yaşı ile uygun bir muziplik yapılır. Atlıların bu şakalara dayanmaları, gelenek icabıdır. Zaten atlı gelen kimse, bunları göze almış olan kişi demektir. Ancak, bir atlıyı misafir etmiş olan kimse, herhangi bir sebeple kalker "benim misafirime dokunmayın, ona yapacağınız her türlü muameleye ben hazırım" der ve bunu misafiri olan atlıya da kabul ettirebilirse, o zaman o atlıya dokunulmaz; ama, ev sahibine de yapılmadık oyun bırakılmaz.

Yine gelenek icabı o gece bütün atlıların hazır bulunması lazımdır. Hiç bir atlı, ev sahibinin sözü ile de olsa, düğün dağılmadıkça,

ARAŞTIRMALARI

topluluğu terkedemez. Onun için, sık sık yoklama yapılır. Hiç unutamam. Bir defasında bir köye düğüne gitmiştik. Köyün muhtarı, her nasılsa misafirini almış sıvısmıştı. Belki de hiç gelmemişti. Durum, delikanlıların dikkatini çekti. Derhal bir öncü gönderdiler. Gidip bakıyor ki hiç ışık falan yok. Dönüp kadınların kışmında muhtarın karısını buluyor. Karısı diyor ki, vallahi ikisi de evde yatıyorlar. Delikanlı gelip durumu arkadaşlarına bildirdi. Bu sefer kalkıp gittiler. Biraz sonra muhtar ile misafiri, don-gömlekle ve bir merkebin sırtında topluluğun ortasına getirdiler. Bunları orta yerde merkepten indirdiler. Meğer elbiselerini de başka birisi toplamış almış gelmiş. Orta yerde "alın, elbiselerinizi giyin" dediler. Çorap, gömlek yelek ikisininki birbirine karışmış orada bir orta oyunu oynar gibi ayırıp ayırıp giydiler. Herkes gülmekten yerlere yattı.

Biraz konudan ayrılır gibi olmakla beraber burada işaret etmek istediğimiz husus şudur ki özellikle köy düğünlerinde oynanan "köy tiyatroları"nın da hedefi, arada böyle atlılara eziyetli şakalar yapmaktır.

İşte sözünü ettiğimiz "köy temsilleri" böylece kına gecelerinde ve atlıların bulunduğu erkekler derneği içinde oynanır. Bu temsillerin hemen hemen hepsi "komik karakterlidir." Belirttiğimiz gibi gaye, topluluğu eğlendirmekle beraber, atlılara eziyet etme geleneğini de uygulamaktır.

Demek oluyor ki burada seyirciler iki kısımdır. Birincisi, *oğlan tarafından gelmiş olan atlılar* (ki, bu çeşit oyunlarda daima eziyetli figüranlıkların adaylarıdır.) İkinciler, *kız tarafından komşulardır*. Oyunları ortaya koyan da, bu ikincilerdir.

İşte bugüne değin türlü folklor konuları ile birlikte "köy temsilleri" üzerine de araştırma ve derleme yapmış olan değerli folklorcularımızın vermiş oldukları örneklerde, bu hususta bir açıklamaya rastlamadık. Özellikle Savın *Metin* And bu yıl T.D.K. unda verdiği "Türk Köylüsünün Seyirlik Oyunları ve Eskiçlikleri" adlı konferansında, Kars tarafının "köse" ve "deve" adlı oyunlarından söz ettiler. Fakat bu hususa dokunmadılar. Dıştan varılan araştırmalarda, ne de olsa, bu ve benzeri incelikler gözden kaçabiliyor.

Yoksa kabul etmek gerekirdi ki, bir köyün halkının, hiç bir zaman sadece kendi komşula-

ından ibaret olan seyircilere, bu gibi eziyetleri yapması uygun düşmez. Meğer ki, evlenen kız ve oğlan aynı köyde olsun ve köy halkı da buna göre kız ve oğlan tarafı olarak iki gurup teşkil etsin.

Şimdi gelelim "kervan oyunu"nun nasıl oynandığına.

Kervan oyunu :

Kız tarafından bir delikanlı, bir bakarsınız, Örneğin *koynun derisinden yapılmış bir kürkü*, yünleri dışarı gelecek şekilde ters giymiş, etekleri yerlerden sürünüyor. *Yüzüne un ya da yağlı karadan makyaj* yapmış. Başında yine deriden papak ya da atkıdan bir sarmık. İki de adamı var yanında; girer içeri, gelip topluluğun ortasında durur. O anda davul-zurna susar artık.

Bu adam önce kendisini takdim eder. *Bir kervancıdır*. Kervanı tipiye yakalanmış ve bu köye zor sığınmışlardır. *Köyün Muhtarını* sorar. Komşulardan biri kalkar (atlılar değil, kendi köylüleri) benim, der ne istiyorsun? Kervancı der. Bu arada atlılardan birini işaret ederek: "hele şu sandalyayı ver de, önce oturayım, çünkü uzak yoldan geliyorum, çok yorgunum. Sonra konuşalım" der. O atlı, hemen gelir, yerde vaziyet alır. Kervancı da onun üzerine oturur. Sonra başlar muhtara: "Mümkün ise bizi bu gece köyünüzde misafir edeceksiniz." Muhtar: "hay hay!" der ve sözde komşuların da oracıkta rızasını alır. Kervancı da hepsine teşekkür eder, sonra Muhtara dönerek, önce hayvanlarının evlerde barındırılmak üzere dağıtılmasını rica eder. Muhtar da "peki, neyin varsa, şöyle bakalım" der.

Kervancı, nazari olarak, artık başlar aklına ne çeşit hayvan gelirse saymağa. Örneğin "Bir eşeğim var, bir katırım var, ayım var, tilki'm var, kazım var, tavşan'ım var, it'im var" vb. vb.

Muhtar sanki komşuları onlarmış gibi, nazari olarak bu hayvanlardan her birini, kervancı savdııkça, atlılardan birisine verir. Sonunda Muhtar, Kervancıya hitaben: "sen de benim misafirimsin" der; alır oradan çıkar. Ve biraz sonra da Muhtar tekrar gelir içeri, sanki hiçbir şey olmamış gibi, gece yerine oturur. Çalgı başlar çalmağa; herkes oyuna devam eder.

Bir zaman sonra, ya da eğer düğün birkaç gece devam ederse ertesi gece, *Kervancı*

Karşı Halk Şairlerinden :

DERUNİ (TORUNİ)

Yazan : M. ILGAR

Rahmetli Sadeddin N. ERGUN'un "Türk Şairleri" (III. 1161 - 1162) kitabında üç deyişi çıkan DERUNİ, 1628 yılında hayatta idi. Bu sırada Erzurum'da celâli olan ABAZA MEHMET PAŞA'ya Revandan yardıma giden İran kuvvetlerinin başındaki ŞEMSİ HAN'ın, Kars'ta bir baskını yakalanmasına çok sevinierek söylediği tarihî destan, bugün elimizdedir. Öz adının TORUN, aruzlu şiirlerinde DERUNİ ve heceli deyişlerinde TORUNİ tapşırmasını kullandığı söylenir. Biz, Kars ile köylerindeki cönklerde Torunî tapşırmasıyla yazılı üç deyişini buraya alıyoruz:

— 1 —

Güzel köy kahri
Yandırmı dehri
Ver, içem zehri
Senin aşkına.

Gel, geçme yandan
Olmuşam benden
Bezmişem candan
Canın aşkına.

yine ansızın içeri girer. Muhtara tekrar seslenir Muhtar kalkar. Muhtara bağıra bağıra "sağol, varol" der, bir sürü dil döker. En sonunda: "siz bize çok büyük eylik ettiniz. Hava düzeldi, biz yolumuza devam edeceğiz. Ben geldim, hayvanlarımı toplamağa." deyince Muhtar da peki der. Kervancı, Muhtarın sözünü keser, yalnız der: "ben hayvanlarımı ancak seslerinden tanırım. Bir karışıklık olmasın sonra! Hele anırsın bakayım eşeyim bu mu? Ürsün bakayım köpeğim o mu? Örsün bakayım horozum bu mu?" diye başlar atlıların herbirine bir hayvan sesi taklidi yaptıрмаğa. Bu arada yalnız atlıyı değil (bu hiç benim kedimin sesine benzemiyor diyerek), onu kim misafir etmişse o ev sahibini de zorlar. Bu fasıl bitinceye dek, gültüşmeler devam eder. Çok defa oradakilerin hiç görmemiş oldukları fil, domuz, arslan, gergedan, maymun gibi bir iki hayvanın ismi geçer. Kervancı insafa gelip kabul edinceye dek, herife çeşit çeşit sesler çiktirtirirler. Oyun bu şekilde sona erer.

Var, yağım yıkma
Kıygıaç bakma
Odlara yakma
Kanun aşkına.

Od'un yürekte
Düdüm felekte
Elüm dilekte
Yönün aşkına.

TORUNİ, dıvacağın
Dergâhı açın
Bağışla süğün
Şânın aşkına.

— 2 —

Bugün güzellerin - hanı geçerken
Önümden uğradı, "dur!" nası diyem?
Gözüm, vechindeki hâlî seğerken
Kamaştı, şavkına nür nası diyem?

Vardım kapusuna, sâilem dedim
Her ne kerem etsen, kailem dedim
Gülşen yanaklara mâilem dedim
"Dikensizce bir gül ver", nası diyem?

TORUNİ, hayal var, hayalden üstün
Yüze bakmaz oldu vefak dostun
Çok kulluk eyledim, hakkımı kestün
"Hep bu mu, yâr bize kâr", nası diyem?

— 3 —

Baharın çağında gülistan seyri
Hoş olur, olmasa figan-ı bülbül.
Döner güle doğru, başlar feryada
Boş geçirmez seher zamanı bülbül.

Bülbülün feryadı hârdan ötürü
Yârın âhi, hep ağyardan ötürü
Binevâ ömrümü hârdan ötürü
Sarfeder bırakmaz bâğbânı, bülbül.

Cihanda neyin var? söyle TORUNİ
Arzet es, yârânı hikmet sarını
Salmış sinesine aşkın nârını
Korkaram ki yaka, gülşanı bülbül.

Kars Folkloru :

KARS HALK MUSİKİSİ

Yazan : Sadi Yaver ATAMAN

Doğu Anadolu müzik kültürünün hareketli merkezlerinden biri olan Kars, bir serhat şehri olarak, stratejik ve nazik durumuna rağmen, kendi öz varlığı içinde, millî karakterini yabancı tesirlerden koruyabilmiş bir yurt kösemizdir.

Azerbaycan ile coğrafi durumu ve buradan çeşitli sebeplerle göç etmiş toplulukların bir çok köylere dağılmış ve yerleşmiş oluşları, her ne kadar Kars'ın folkloru üzerine müessir olmuş ise de, bu hiç bir vakit millî kültürün orijinal unsurlarını bozmadı, ancak bu varlık kaynağının zenginleşmesini sağlamıştır. Bu bakımdan Kars müzik folkloru, çeşitli ve zengin bir manzara gösterir.

Bilinen bir gerçektir ki, her bölgede yaşayan topluluklar, kendi öz çevreleri içinde kapanıp kalamaz ve dışardan gelen tesirlerden kendini koruyamaz. Hele bu, musiki gibi kolay ve çabuk sirâyet edebilecek bir vasıta olur ve bu vasıta kendi öz benliğine uygun bir geleniğin mahsulü bulunursa..

Kars halk müziğindeki bu görünüş, ağır basmış bir tesir mâhiyetinde olmaktan çok, Asya'daki Türk karakterinin benimsenmesi şeklinde mütalâa edilebilir. Meselâ, yine coğrafi durumu düşünülerek akla gelen Ermenistan ve Gürcistan, Kars'a belirli bir tesir yapamamıştır.

Kars'ta yerleşmiş bulunan, Karakoyunlu, Karabak (Tekere), Dümbüllü (Çarmıç), Kacar, Türkmen, Afşar, Bayat, Muga gibi Türk uyrukların gerek (ağız) ları, gerek musikileri, bu bölgenin müzik folklorunu sadece zenginleştirmiştir. Kars müzik folklorunda, Ahıska, Ahalkalek, Kazaklı, Karabağlı, Eriyanlı, Boranlı, Genceli, Gökçaylı, Makulu, Nahçıvanlı gibi Azerbaycan ağızlarına rastlanması, bu Türk boylarının yerleştikleri yerlerde, öz musikilerini yaşatmakta devam ettiklerini göstermektedir.

Bu toprakların millî kültür kaynaklarının, Asya kültürüne bağlanması ve bu kültür dalgalarının sadece sınır boylarınca değil, tüm Anadolu'ya yayılarak, Türk halk müziği ummanına karışmış olması, tarihî bir gelişme konusudur. Bütün Anadolu'yu kapsayan bir gelişimin ifadesi olarak, Kars müzik folkloru-

nun da, Asya'daki gelişim tesirinde kalması olmasın, elbette tabii karşılamak gerekir.

Bu cihetleri kısaca kaydetmekle, bazı araştırmacıların, Kars Bölgesi halk müziğinin, tamamen Azerbaycan tesiri altında gelişmiş olduğu hakkındaki görüşlerin yanlış olduğunu da belirtmiş oluyoruz.

Kars halk müziğinin belli karakteri, yapısına âmil olan olayların aşkta dahi, kahramanlık ve cenk havası vermesidir. Köroğlu, Kızıroğlu gibi halk kahramanlarına yakılmış Kars varyantlarında, ritm özelliği bilhassa dikkati çekmektedir. Genel olarak 5/8 ile yakılmış Köroğlu türküleri, Kars'da, bir cenk

GECE UZUN DOZ: 9 YA

oşa

BAT MA YA GELE ŞİRİ Rİ
YURUMU GELİRİ YAT MA YA
AZ GA LUPTURU METLE Bİ ME
ÇAT MA YA GE DAY BATANI
DAN SORA GEL AY O LAN NENE Mİ
YA TANI DAN SORA GEL AY O LAN
NENEMİ YATANI DAN SORA GEL AY O LAN
AY O LAN

KARS VE DOLAYLARINDA CİRİT OYUNU

Yazan: Mehmet GÖKALP

ritmi olan 6/8 ile yakılmıştır. Keskin, sert, hareketli, atik bir ritm şekli olan Ceng-i harbi-lerin, Azerbaycan musikisinden ayrı ve başka özelliği burada dikkati çekmektedir. İşte Kars'ın asıl karakteristik musikisi bunlardır.

Karsda çeşitli ritm örneklerine "5/8, 10/8, 7/4 ve 9/8" rastgelinmekte ise de, bu bölgenin asıl ritm karakteri "6/8" dir.

Kars halk çalgıları, Anadolu'nun diğer bölgelerindeki gibi zengin çeşitli değilse de, davul - zurna, bağlama, çöğür, kaval, tulum - zurna gibi çeşitli sazlar, bilhassa köylerde vardır. Karsın karakteristik çalgısı "Mey" denilen üfürük sazıdır. Armonika (Akordeon), tar, yastı balaman denilen çevresi halkalı def gibi çalgılar Kafkasyadan göç etmişlerdir. Karşılar armonikayı da, millî karakterlerine uygun bir şekil ve inçelikle çalmaktadırlar. Bu, Karşılıların sanat tabiatlarının inçeliğini ve ruh zenginliğini gösterir. Nettekim, kafkas hüriyet fikrinin yaşatılmasında ve yayılmasında bir kahraman mücâhit olan Şeyh Şâmil'in adı ile anılan "Şâmil" oyununa da, Karşılılar ince zevklerinden ve kahraman ruhlarından nüanslar katmak suretiyle daha da güzel-leştirmişlerdir.

Karsın halay ve bar tarandaki oyunları da, diğer bölgelerdeki çeşitlerine göre daha hareketli ve zengindir.

Yıllardanberi, radyolarımızda seve seve dile getirmeye çalıştığımız Kars müzik folklorunu bir makalenin dar kalıbına sığdırmağa elbette imkân yoktur. Zaten bu kahraman serhat şehrimizin de, millî kültür kaynakları derinliğine araştırılmış değildir.

Bu vesile ile Kars halk müziğinden iki örnek veriyoruz. (Her ikisi de ilk defa İstanbul Radyosunda Memleket Havaları Ses ve Saz Birliği tarafından çalınmış ve okunmuştur.)

GECE UZUN

Gece uzun ay dolandır batmaya
Ele şirin yukum gelir yatmaya
Az guluptur metlebime çatmaya
Geday batandan sonra gel ay çöğlan
Nenem yatandan sonra gel ayoğlan
Nenem yatandan sonra gel ayoğlan
O garı yatandan sonra gel ayoğlan

o o o

Bizim elin bahçesi var bağı var
Çok tu güzel ayvası var namı var
Hiç yatmayan bir imansuz garı var

Orta
KIZIROĞLU
DOK. S. Y. A.

Heee Heee Heee Hey
Heee Heee Heee Hey Bırışımı
nan geldi geç Ti Bırışımı nan geldi geç
Ti Kızıroğ Li Mustafa Bey -
Saz
Sudağları deldi geçti Hanımı Kim
Canımı Kim Nigârı Kim Kim Kim
KIZIRI 09- li- MUS TA FA
Bey Bir Bey 09- li Mus Ta
Bey

Bu oyun, Anadolu'nun hemen her tarafında bilinir ve oynanır. Fakat her bölge "CİRİTÇİ" sinin kendine mahsus bir oynayışı vardır. Hattâ Cirit oynandığı zamanlar dahi farklıdır. Biz, eskidenberi en çok oynanan muhit olarak seçtiğimiz Doğu Anadolu dolayısıyla KARS, ERZURUM, ÇORUK, ve SARIKAMIS'da yaptığımız müşahedelere dayanarak oyunu kısaca izah edeceğiz.

1) MALZEME — a) Cirit oynamak için ekseriya 18 - 25 (bazan daha yaşlıların da oyuna katıldığı olur) yaşlarındaki biniciler, atlarını "EYERLER", Ciride hazırlanır. At üzerinde, hareket halinde hasım taraftan birine atılmak üzere 70 - 100 cm. uzunluğunda, 2-3 cm. kutrunda sopalar hazırlanır. Bunlar ekseriya kavaklıdır; zira kavak kuruyunca hafifler ve tesiri az olur. Sopaların uçları silindirik şekilde kesilir, kabuğu yontmak

Geday batandan . . . . .

KIZIROĞLU (1)

Heeey.. Bir hışmnan geldi geçti
Kızıroğlu Mustafa bey
Şu dağları deldi geçti
Hanım kim canım kim Nigâr kim kim kim kim
Kızıroğlu Mustafa bey bir beyoğlu mustafa bey

Bir at biner alapaça
Mecâl vermez Kırat kaç
Az kaldı ortamdan biç
Hanım kim . . . . .

Hay deyende haya deper
Huy deyende huya deper
Koroğlunu çaya deper
Hanım kim . . . . .

(1) KÖROĞLU kollarından biri olan bu türkü, Kars ve dolaylarında ün salmış Kızıroğlu Mustafa bey adında bir Türk aşiret beyine aittir. Olay, Köroğlu ile Kızıroğlu arasında geçer. Hikâyesine ait bir Sarrkams var-yanın, Deryamızın cilt 5, sayı 103, sayfa 1646 da Dursun Cevâni'den naklen Mehmet Gökalp'in kaleminden bulucaksınız.

âdettir. Ciritçilerden her biri 2-3 sol elinde, bir tane de sağ elinde "CİRİT" denen bu sopayı bulundurur.

b) KIYAFET: Ciritin oynanış gayesine ve mevsimine göre değişir. Erzurum ve Sarıkamış taraflarında düğünlerde, geniş ve taşsız bir meydana oynanan Ciritte kollu kazaklar giyilir. Yazın mîntanla, çalışma veya ev kıyafeti ile de oynanır. Artvin'de özel ceketler "ÇUHALAR" giyilir.

c) OYUNA HAZIRLIK: Oyun başlama-dan önce atlılar eşit sayıda ikiye taksim olunurlar. Burada gözetilecek gaye şudur:

Hışım veya garazkâr oldukları hususî hatlarında görülmüş olanlar çok defa birbirlerine zararlı olacak ve oyunun "TADINI" kaçırabileceklerinden ayrılmaz, aynı gruba alınır. İki tarafta eşit sayıda (6-6) (12-12) Ciritçi —bazan daha fazlası— vardır.

2) OYUNUN OYNANIŞI: Cirit oynayanlar birbirlerinden 50 - 200 m. uzakta, atlarıyla, düzgün bir sıra halinde dururlar. Sol elleriyle hem yedek Ciritleri hem de atın dizginini, sağ elle de tek bir Ciriti tutarlar.

Oyunun başlaması için "GÜNDOĞU" tarafında olan saftan en az yaşlı olan bir atlı - Ciritçi, hasım taraftan sağına doğru yaklaşır. At tırsta gitmektedir, 10 - 15 metre yaklaşır yaklaşmaz Ciritini hasım Ciritçilerden birine tevaccühen atar (Sallar). Sonra sür'atle atın başını geriye çevirerek "DÖRT NALA" kendi saftına doğru koşturmağa başlar Bu strada Ciritide muhatap olan atı onu hemen kovalamağa başlar, kolayına getirip arkasından kovduğu Ciritçiye nişan alarak bir Cirit atar. Olmazsa karşı tarafın Ciritçilerinin yaptığı gibi hareket eder. Böylece oyun mütemadî olarak sürer.

Bu oyun bir harp durumunun formüle edilmiş şekli olarak tavsif edilebilir. Seyirciler oyun arasında bazan atı, bazan Ciritçiye teşvik edici sözler söylerler. At için:

— "Haydi Alat (veya kırat,) yakala şunu!"
Atlı için:

— "Kunduraklı yolla ağamı." Yâni iyi gezleyip at, demektir. Ciritçi, ciritini atmadan önce "HAYDA" der ve sonra atar.

GÖK — BULUT — EJDERHA

Yazan : KIRZIOĞLU M. Fahrettin

Basılmak üzere hazırladığımız "KARS FOLKLORU" kitabımızdan "HALK İNANISLARI, EFSANELER" bölümünden birtakım konuları "Türk Folklor Araştırmaları"nın sayın okuyucularına şimdiden sunmayı uygun gördük. Aşağıdaki halk inanışları, bütün DOĞU - ANADOLU ile AZERBAYCAN gibi Dede - Korkut kitabında "OĞUZ - ELLERİ" sayılan bölgelerde ortaklaşa yaşamakta ve anlatılmaktadır. Bunlardan "GÖK, YAĞMUR VE BULUT - EJDERHASI" üzerine olanların, İslamlıktan önceki Türk dininden kaldığı ve UZAKDOĞU'daki kültürden geldiği anlaşılıyor. Bunun böyle olduğunu, eskiden Ankara Üniversitesi Sinoloji Hocalarından Prof. Dr. W. EBERHARD'ın 1947'de Ankarada basılan "ÇİN TARİHİ"nden, "GÖK - KÜLTÜ"nü'nün ÇİN'E TÜRKLERCE götürülüp yayıldığına bir gerçek olarak anlatılmasından öğreniyoruz. Bunların eskilik ve köküne böylece dokunduktan sonra, metinleri tanıtmaya geçiyoruz.

I. GÖK, GÖK — GÜRLEMESİ, YAĞMUR, ŞİMŞEK, YILDIRIM:

"Gökte MELEKLER, ata biner gibi BULUT'lara binerek, onları dolaştırır ve idare ederler. YAĞMUR yağdırma buyruğunu TANNIRI'dan alan MELEKLER, ellerindeki ŞİMŞEK'le bulutları kamçırlar. Bulutlar da aşağı inip, denizlerden SÜNGER GİBİ SUYU EMEREK doyup, dolarlar. Sonra ağır ağır göğe çekilirler. YER İLE GÖK ARASINDA çok zulumat vardır, ki azan insanlara TAŞ, ATAS, KHIŞİM (âfet) yağdırır."

"BULUTLAR, gökteki atasın kızgınlığını giderir, serinletirler. GÖK - GÜRÜLTÜSÜ/GÜRLEMESİ, MELEKLER'in vurduğu ŞİMŞEK - KAMÇILARI'ndan çıkar. Bazen BÜYÜK - MELEK öfkelenip bağırınca, öteki MELEKLER kamçılarını hızlı hızlı vurur; camı acıyan BULUTLAR'ın bu sırada ağlayıp höngürdemesinden, gökte gürültü sidetlenir. Böyle zamanlarda, vuruşta ölçüyü kaçıran MELEKLER'in kamçısı, buludu yararak ŞİMŞEK gibi bize görünür. İşte bu sırada, BULUTLARIN AĞLAMASI'ndan dökü-

len yaşlar, yeryüzüne YAĞMUR olarak yağar; kışın da bu yaşlar, düşerken, donarak KAR biçiminde iner. Yağmur ile karın hukmeti budur."

"YILDIRIM da, yukarı'daki ataş'tan ve şimşek'ten düşer. GÖK, DEMİR; YER BAKIR'dır derme. Yerdeki GÖK - DEMİR de gökten inme olduğundan, onun damarı (cevheri), kendi cinsinden olan YILDIRIM'ı çeker. Bu yüzden, yağmurlu havada, şimşekler çarkarken, kazma, balta gibi demirden olan nesnelere saklamak ve demirin damarından olan şimşeğe göstermemek gerektir."

II. BULUT — EJDERHASI, GÖKTEN İNEN EJDERHA.

"Gökte, bulutlar arasında binan EJDERHALAR vardır. Yazın (ilkbaharda) MELEKLER, gökteki ejderha'dan birisini, zencir ile bağlanmış olarak, bulutlardan aşağı ve dağlara doğru sallarlar (sarkıtırlar). Koca bir tilki - kuyruğu gibi salınan bu ejderhanın kuyruğu, eğer Kible (güney)den sallanırsa, bolluk olur. Eğer ÇİFT EJDERHA sallanırsa, pek çok bolluk olur. Gündoğan (doğudan) sallanırsa, iyi değildir: dolu düşer, kıtlık olur. Günbatan'dan sallanırsa, o yıl savaş olacağına işaretir. Bu BULUT - EJDERHASI'nın kuyruğu, kara - duman gibi sallanır. Gökte MELEKLER zencir ile tutup zaptetmese, inerek yeri, yurdu yutar. Bazen bunu, bağırda bağırda yere kadar indirirlerse de, kuyruğunu toprağa dokunduramazlar."

"Bu sırada BULUT - EJDERHASI, aşağı sallanan kuyruğunu, yerde neye uğrarsa, ona dolayıp göğe çeker (hortum yeli öte-beriyi büke büke yukarı çekip götürür). Bir kere ŞÜREGEL'de (Arpaçay'ın Başgedikler ve Kızılcakçak Bucaklarını içerisine alan eski kazada) üç boyun (çift) öküz, iki koyun camış (manda), iki kişi ve ot yüklü iki arabayı (Temmuz sonu ve Ağustos başlarında) göğe kaldırdığı, 93 (1877) ten önce dedelerimiz görmüşlerdir."

"Bu EJDERHA'NIN AĞZININ ALAVİNİN sıcağı, iki saatlik yoldan insanı yakar. Bu Ejderhalardan, cezalı olanlar, cezalarını doldurmak üzere, yere indirilirler. Sonra da

ARAŞTIRMALARI

müddeti dolunca (ekseriya ilkbaharda) MELEKLER'in gökten salladığı zencirler ile göğe çekilirler."

III. ANI KUYUSUNDA KIŞLAYAN BULUT — EJDERHASI:

"Bu Ejderhalardan, (Kars'ın 40 Km. doğusunda ve Arpaçayı sağındaki eski başkent öreni) ANI HARABELERİ'ndeki (eski den tahvil için yapılmış ve kayalara oyulmuş) kuyularda da görülmüştür. Başu gedek (mandanın iki yaşındaki yavrusu) başına benzeyen soyuları vardır. Bir gün ADAM'ın birisi, ANI'daki uzun otlar içerisinde gezerken, ansızın bir kuyuya düşüyor. Orada yatan bir KARA - EJDERHA'yı görerek korkusundan dibe sınıyor. Bir de bakıyor ki, EJDERHA'nın gözleri çıra (çırağ) gibi yanıyor. Öğle vakti olunca, bakıyor ki, gökten ak bir topak düşüyor; EJDERHA da bunu kapıp, yiyor; biraz da ADAM'ın önüne atıyor. Aksam ile sabahları da eelen bu üç özlülük yiyecek, meğer KUYUN - KUYRUĞU imiş. Her gün bu üçlüs (kısmet), böylece gökten geliyor: EJDERHA da ucundan biraz koparıp kuyudaki ADAM'a vererek, eevi kalanını yiyor."

"EJDERHA, kuyudaki herifi her gün böylece besliyor. Fakat, zavallıyı saç - sakal sarıyor; övimi de ten (nem) den cürvün dö-külüyor. Yağ, kir ve kıllar içerisinde kalarak adam kılızından çıkan zavallı, ne olacaksa olsun diyerek, bunaltısından bir gün bağırtıp çağırıyor. EJDERHA, buna karşılık başını sallıyor ki, hele bağırma da sabret. Böylece, tam 40 gün geçiyor. Kırkıncı günü, bir de bakıyor ki, kuyuya gökten bir ZENCİR sallandı. EJDERHA, derhal bu zencire sarılıp tutunuyor. Kuyruğunu da sallayıp isaret ediyor ki, sen de benim kuyruğumdan tutarak kuyudan kurtul. ADAM da onun kuyruğuna vaptını tutunuyor. EJDERHA kuyudan çıkınca, bu da kuyruğundan sıyrılıp, saç-selâmet kırağı (kenara) çıkıyor."

"Bu ADAM, ANI HARABELERİ yanındaki ANI KÖYÜ'ndenmiş. Ayıdan beter gövdesini kil basmış olan bu zavallı, çıplak olarak evindekilere ve komşularına anlatıyor. Yaşlılar diyorlar ki, doğrudur; bizler de atalarımızdan duyardık: ANI'DAKİ KUYULARA CEZALI EJDERHALAR, CEZALARINI DOLDURMAK İÇİN GÜZÜN (sonbaharda)

GÖNDERİLİR; YAZIN (ilkbaharda) MELEKLER'İN SALLADIĞI ZENCİR İLE GÖĞE ÇEKİLİRLERMİŞ. Ananın duası başında imiş; sen haline şükret ki 40 GÜN'de kurtuldu da, bu hale geldin; ya güzden düşseydin, ALTI AY o kuyuda kalacağından, kemiklerin bile çürürdü!"

ANI'da, zemindeki yumuşak kevek (küfeği) kayalara oyulmuş çok sağlam ve bir takımı 30 - 40 araba saman alabilecek iriliktteki eski tahıl kuyularına GÖKTEN İNEN EJDERHALAR'ın gelerek barındıklarına, komşu bölgelerdeki İslâm ve Hıristiyan bütün yerli halk inanmakta ve yukarıdakine benzer efsaneler anlatmaktadırlar. KARS'taki bu "BULUT - EJDERHASI" efsanesini, bizim Mart 1953 tarihli ve 44 sayılı "TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI" dergisinde çıkan DİYARBAKIR ile BİTLİS'teki halk inanışlarını anlatan "GÖKTEN İNEN EJDERHA EFSANESİ" adlı yazımız ile karşılaştırdık. V. yüzyıldan kalma ermenice kaynaklar, Yukarı-Aras bölgesinde "VIŞAP" (=EJDERHA) ve "VIŞAPAZUN'K" (=Ejderhaoğulları) denilenlerin, AGRIDAĞ çevresinde oturduklarına inandığını anlatırlar. Armanistler, bu "EJDERHA AN'ANESİ"nin HORASAN/TÜRKMENİSTAN'DAN GELEN PART/ARSAKLILAR'dan kaldığını belirtmişlerdir (bak. Renet GROSSSET, "HISTOIRE DE L'ARMENIE", 1947 Paris. s. 18, 120).

IV. 1872 MAYISINDA MALATYA/AKÇADAĞ'DA GÜRÜLEN BULUT - EJDERHASI ÜZERİNE BİR GAZETE HABERİ:

DİYARBEKİR VİLAYETİ'nin MALATYA SANCAĞI'nın AKÇADAĞ KAZASI'ndan gelen bir resmî haberi, "vakaayı'nâme-i resmî-i vilâyet" olarak her hafta Perşembe günleri çıkan "DİYARBEKİR" gazetesi, III. Yıl ve 146. sayısında (29 Rebi'ülevvel 1289/25 Mayıs 1288) ve 6 Temmuz 1872 tarihinde şöyle nesretmiştir:

"AKÇADAĞ KAAİMMAKAAMLİĞI'ndan MALATYA MUTASARRIFLIĞI'na ve oradan dahi CÂNİB-İ VİLAYET'e (Diyarbakir'e) gönderilen varakada muharrer bir keyfiyyet-i garibe:

"İşbu gehr-i MAYISIN ALTINCI (18 Mayıs 1872) CUMARTESİ günü saat sekiz raddelerinde (akşam namazına 4 saat kala), cev-i havâda BULUTLAR toplanarak ra'dü

bark güürdülürü ve säikalar (yıldırım)lar) zu-hürile beraber, yağmurlar başlar başlamaz, AĞCADAĞ KAAIMMAKAM makarını bulunan LEVENDOĞLU (şimdi, Tokhma - Suyu sağında kalan Levent) karyesinin sağ (batı) tarafında bulunan ŞEMİKLİ karyesindeki dağ üzerinde ve havâda FİL - HORTUMU şekline ve VAPOR DUMANI rengine benzer bir alâmet-i acibe göründü. Şu alâmetin bir ucu yere doğru sarkup, yeni görüldüğü zaman ağzı zeminden yedi - sekiz metro yüksek bulunduğ u ve etrafında säikalar oynayıp, furtunalar ve korkunç sadalar zuhûr etmiş olduğu halde, yavaş yavaş yörünyerek KOLLU karyesinin aşağısında bulunan kayalar üzerine doğru gitti. Yürüdüğü yerlerden rastgeldiği taşları ve ağaçları yerinden koparıp ve derûnuna alup, bir müddet havâda götürdüktan sonra, taşraya attı. Ve Hükümet Konağı'na (Levendoğluna) yarım saat mesafesi olan KALEBURNU karşusunda vâkı Nehir (Tokhma-Suyu) cihe-tinde ağzı zemine ittisâl etti. Oralarda bulunan cesim taş ve ağaçları yerlerinden söküp havâyâ cebzile, boğazının etrafında asılı olmak üzere, gırbâl (kalbur) içinde dânelerin dönmesi gibi, kuvvet ve sür'atli döndürüp top-rakları savurdu."

"İşbu taşları öylece (kalburdan harman tahılı eler gibi) döndürdüğü sırada, taşlar birbirine dokunmalarından ateş şerâreleri zuhûra geldi. Alâmet-i mezkûre izi boş bir sûrette bulunmasile, derûnundaki taş ve toprakları ve ağaçları kıpkızıl görünür idi. Eşyây-i mezkûrenin hafif olanları, derûnunda kuş gibi havâyâ fırlayıp ve bulutlardan ayrılan bazı buhârlar dahi havâda ana iltihak edüp, alâmetin asî-i amûdisinin dış tarafından bed'ile iç tarafını muhît olarak bir siyah duman gibi zemine doğru tenezzül ve bir ucu yerde ve diğer ucu cevvi-havâda bir büyük Ejderha resminde teşekkül etti. Nazar edenlere hayluca dehşet vererek ve eğilüp bükülerek, üzerinden geçtiği yerlerin taşlarını ve topraklarını kaldırıp, oraları hendek ve dere gibi açtı. Ve husule gelen toz ve duman ve râyihalar havâ vâstasile mezkûr LEVENDOĞLU karyesinin taa hanelerine kadar yayıldı. Havâ açılıp, bulutlar çekildikten ve bütün bütün açıkta kaldıktan sonra, usul usul (yavaş yavaş) küçüle-rek zâil oldu."

(Diyarbakir Gazetesinin izahı) "Hikmet-i tabiiyye kitaplarında tafsil ve tasvir olunduğu üzere, alâmet-i mezkûre KASIRGA denilen şey olup; şiddetli rüzgârlar birbirine mülâki oldukları mahallerde bir dâire üzerinde döner-ek, şu alâmet zuhûr eder." Denizlerde olunca, suları büküp büküp birkaç minace boyunca kaldırarak "GİRDÂB" yapar. Deniz üzerindeki KASIRGA, önce "TULUMBA" denilen tepe gibi ve sonra da direk gibi mihverî üzerinde döner-ek havâdan denize iner; suları döndürüp geçerek şiddetli "ışık sadaları" çıkarır. Gemi'ye yakın olursa, top atarak bunu dağıtır. Karada uğradığı insan, hayvan ve ağaçları çekerek uzak yerlere atar; en sağlam yapıları bile yıkar.

o o o

"Diyarbakir" gazetesinin 1872 deki bu yayını, KASIRGA/HORTUM fırtınasının oluşunu çok güzel anlatmakta ve ilmi izahını da yapmaktadır. Uzakdoğudan gelme ESKİ TÜRKLERİN GÖK - DİNİ'ne âit inanışları yaşatan ARAS, DICLE ve FIRAT boylarındaki halkımızın bunu anlatan folkloru da, eski atalar ile köklerini belirten bir değer taşımaktadır.

V. BULUTLARIN RENKLERİ VE YÖNLERİNİN ANLAMLARI:

Sabah bulut kızarırsa, "AKŞAMI HOŞ GÖR" (yani, hiç yağmaz); eğer akşam bulut kızarırsa, "SABAHI BAŞ GÖR". Yazın kara bulut'tan bol yağmur yağar; ak bulut'tan, dolu düşer. Bunun için şu tekerleme söylenir:

"Ağca bulut gelende
Vay Kara'nın başına.
Kara bulut gelende
Vay sarı'nın başına."

Yani, havada akça bulutlar birikince, dolu yağar; kıtlık olur. Yemede yeğîn ve obur olan "Kara"/yağız, esmer kimselerin kolay kolay karnı doymaz. Havâyâ kara - bulutlar birikince, yağışla birlikte soğuk da olur; soğuga dayanıklılığı az olan "sarı"/sarışın kimseler, çabuk üşürler.

Kars ovasında, bulutların yönleri için, şu manzum atalarsözüne uyulur:

ARAŞTIRMALARI

"Bulut, Göl'ye
Dön, gel geriye.
Bulut, Muş'a
Başla işe."

Yani, bulutlar, Kars'ın kuzeyindeki Göle bölgesi yönünde ise, mutlaka o gün yağmur vardır; çifte veya tarla gibi ham yoldan araba ile işe gidilecekse, geriye dönmek gerektir. Bulutlar, Kible yönüne/güneye doğru aşmışsa, artık kuzeyden gelecek yağış olmadığından, işlere rahat ve güvenle başlanabilir. (Buna benzer bir atalarsözü de, Tortum yöresinde yaygındır. Yusufeli'nin Barkal (3937 m.) dağları yönünde bulut olunca, Karadeniz doğrusundan ve kuzey yelleri ile güneye aşarak yağmur getirdiğinden: "BULUT, BARKHAL'A — KÖÇÜN, ARKHALA" derler. Yani, bulut Barkal yönünde ise, göçünü arkala-yıp, kırdı ve tarladaki işini bırakmalısın, günkü yağmur gelecektir. Dicle başlarında ve Van gölü çevresinde ise, yağmur getiren bulutlar güneyden ve Kible yönünden geldiği için, burardan Bingöller'e ve Kars dağlarına gelen göçebe KÜRTLER'in kışlağına giden KÜR - ARAS BAŞLARI'ndaki göçebeler şaşıracağı için de, şu tekerleme söylenir:

"Kür'dün karağadınra yağıztan sel götü-rüyormuş, o güne diyormuş ki: Hahu, yağış kesecek, çünkü Göle (kuzey) pake (paktır)."

KAĞIZMAN/KÖTEK TÜRKMANLARI'na göre: Yazın EJDERHA, KIBLEDEN inerse bolluk olur; GÜNDOĞAN'dan inerse, bu yıl iyi geçecek denir, uğurlu sayarlar; GÜNBA-TAN'dan görünürse, kuraklık olur, kıtlık kopar.

Yine bu TÜRKMANLAR derler ki: Gökten EJDERHA, yere düşüp inse, bütün insanları yer, yutar. Mübarek CEBRAİL, onu tutuyor.İĞDIR semtinde AĞRIDAĞ yamaçında bir yerde EJDERHA'yı, iki kavalık sıkıştır. Bunun sırtı depresir ve et gibi basınca batarsa da, sesi çıkmaz.

o o o

NOT: Geçen yıl Erzurum "HÜR SÖZ" gazetesinde, AĞRIDAĞ'a ait büyük bir "Röportaj — Gezi" yazısı arasında, DOĞUBA-YAZIT yönünde yani AĞRI'ya güney eteğünde 150 metreden uzun bir yere gömük ve sırtı dışarda duran EJDERHA üzerine yerli halkın inanışları çıktı.

ALP — ARSLAN DESTANI

Davut-Çağrı Bey'in namı oğlusun
Şahlandı, meydana girdin Alp-Arslan.
Selçuklu Hakamı, hem cihangirsin
Tarih'e şeref, şan verdin Alp-Arslan.

Otuz yaşlarında hükümdar oldun
Ertesi yıl gelip Anı'yı aldın
Kars Eli'nde Türk'e ilk temel saldın.
Anadolu oldu yurdun Alp-Arslan.

Şehzaden Meliksâh aldı izini
Sürmei-Çukuru, İğdir-Düzünü
Fethedip, yıldırı Bizans gözünü
Oğul müretvini gördün Alp-Arslan

Onaltı Ağustos Binaltmışdört tam
Kars Eli fethini eyledin tamam
Bu feth'e sevindi bütün Ehliislâm
Bize ebedî yurd kurdun Alp-Arslan.

Yıktın Nuşirvan'ı, Kılıç-Ohan'ı
Zulmetten kurtardın bütün cihanı
Gelmiş Bizans'ın ölüm zamanı
Gürcüsten ödünü yarıdın Alp-Arslan.

Mısra' da niyet ettin gitmeğe
Türk-Elî'ne Kudüs, Şam'ı katmaya
Haleb'e, Urfa'ya bir kol atmaya
Yaralara merhem sardın Alp-Arslan.

Rum Kayseri kesmiş iken yolunu
Geri dönüp, geçtin Ahlat-Elini
Malazgirt'te kırdın Bizans belini
Satvetinle yere serdin Alp-Arslan.

Atatürk de senden aldı bir ibret
Afyon'da Yunan'ı ezdi âkibet
İstiklâl Harbiyle kurtuldu millet
Sen de cephelede vardın Alp-Arslan.

Dokuzyüz yıl sonra Dursun CEVLÂNİ
Seni anmak için yazdı destanı
Bize kazandırdın koca vatanı
Şüphesiz Tanrı'ya erdin Alp-Arslan.

19. VII. 1964 Ankara
KARS, Selim İlçesi Akyar köyün-den yâzbâşı Hasan Fakiri oğlu 1900 doğumlu Dursun Cevlânî KILIÇ.

KARS'TA YERLİ HALK KILIKLARI

Yazan : Karşı M. KUZU

Denebilir ki, Ağrıdağ'dan Poskov'a veya İran - Azerbaycanı ucundan Acara'ya varınca uzayan geniş bir devlet sınırını kapayan Kars İli içerisinde, Azerbaycan - Anadolu - Kuman/Kıpçak türkçelerinden üç lehçemizin yanyana yaşaması gibi, yerli halk kılıkları da, başlıca üç türdür. Kars Yerlileri, her üç lehçemizin en kestirme ayrıncı bularak, birinci - şahıs- zamirlerinin söylenişine göre: Azerbaycan ağızıyla konuşanlara "MEN - DİYENLER", Anadolu lehçemizle görüşenlere "BEN - DİYENLER" ve Şıldır - Paskov - Ardahan gibi Kür boyundaki Kars İlcelerinin Kuman/Kıpçak türkçesi izlerini yaşatanlara ve komşusu Artvin ile Ahıska halkına da

Şıldır - Terekeme Erkeği Kılığı: Cala köyünden Aşık Hüseyin URAL (1940 yılı).

"BAN - DİYENLER" adını takmıştır. Bir de, bu her üç lehçemizin konuşulduğu bölgedeki delikanlılara, yiğit gençlere verilen adlar, daha doğrusu deyimler de, bunların kılık ve lehçe özelliklerini tanıttı niteliktedir. "Men - Diyenler"e, "KOÇU"; "Ben - Diyenler"e "DADAŞ" veya "DADA", Türkmanlar'da "KADA"; "Ban - Diyenler"e de "DADALI" (=Dada-cık, dada-cığım) deniyor. Kadınlar veya genç kızlar için, bu gibi tanıttı özel deyimler kullanılmıyor.

Ancak, kürmanç ağızıyla kürtçe konuşanları belirtmek için, öteki üç bölük üzerine söylenenlere ayak (kafiye) olsun diye —"ekmek" anlamına "nan" denilmesinden— "NAN - DİYENLER" denilmekte olduğu gibi, bunların gençlerine ve yiğitlerine de, eski bir türkçeden kalma olarak Karakoyunlu - Türkmanlar'ın "Kurt/Khurt" deyiminden ibaret "KHORTO" veya terbiyeli ve saygılı, sayın - büyük anlamına da yine türkçe "KEKE/GAKKO" deniyor. Fakat, özel bir kılıkları olmayıp, 1925 Şapka Kanunundan önce, erkeklerin başa bağladığı puşu veya giyindiği keçekülâhta değişiklik vardı. 1884 te Nikola'nın tahta çıkışını tebriğe gönderilen "Karma Kars Heyeti" fotoğrafından da anlaşıldığı üzere, bugünkü gibi, 80 yıl önceki Kürt Ağaları da, Yerli veya Terekeme kılığında idiler.

Bu yüzden biz de, en doğru ve yaşayan deyimlere uyararak, Kars İli'ndeki değişik üç lehçe ile görüşen Türk halkının, değişik üç örnekteki kılıklarını, fotoğraflarını da vererek, tanıtmaya çalışacağız:

A) ERKEK KILIKLARI:

1) İğdır, Aralık, Tuzluca gibi Aras güneyindeki üç İlcemiz ile Çıldır'ın göl çevresi (Kurtkale Bucağı: Ban - Diyenler'den) ve Arpaçay'ın dağınık köylerinde yerli veya 150-200 yıl önceleri Borçalı ile Tiflis çevresinden gelme "Karanapak - Terekeme" denilen "MEN - DİYENLER"in başında PAPAK (İğdırda ve yanındaki İlcelerde Azerbaycan/İran kalpağı, Terekemelerde daha küll, sacaklı Dağıstan - napağı). Eğinde İŞLİK üzerine KİSA ARKALIK veya ÇUKHA denilen bir parmak değin kısa yakalı, önu kopçalı veya

ARAŞTIRMALARI

Kars - Yerli Erkek Kılığı: Tezharap mahallesi Ali TAŞCI (1900 yılı).

içten ilikli padesüvyü andıran astarlı siyah kumaşın veya gök çukadan giygi. Belde, ince kayışı SALLAMA - KEMER (gençlerde) veya İNCE - KUŞAK (yaşlılarda); bacaklarda uzun ve darca ŞALVAR (uçkurlu), ayakta her renkten kalın yünden düz veya işlemeli ÇORAP, zenginlerde yumuşak ÇİZME, veya verdi işi YEMENİ, ÇARİK. Buna örnek, Çıldır - Terekemelerinden ünlü Aşık Şenliğin çarığı Cala köylü Aşık Hüseyin'in 1940 yazında Kars'ta çektilen fotoğrafındaki kılığı gösterilebilir (Bak. fotoğraf: I).

2) Kağızman, Sarıkamış, Selim, Kars, Dığor, Göle ve Arpaçay'ın "Yerli" köyleri ile Ardahan'ın düz köyleri halkı "BEN - DİYENLER" dendir. Bunlar, kalpak/papak yerine ipek, keten veya pamuktan dokunma SARIK, PUSU veya ÇİT ile başlarını bağladıklarından, "Men - Diyenler"ce "BEZ - BAŞLAR"

diye de anılırdı. "BEZ - BAŞ OSMANLI", bir bakıma Anadolu Türküğü'nün İran ve Azerbaycan şiflerine verdiği eski "Kızıl - Baş" deyiminin tepkisiyle söylenmiştir. "YERLİ" diye de anılan Sünnî "Ben - Diyenler" ile Alevî - Bekdeşi köylülerden ibaret "TÜRKMENLER", erkek ve kadın kılıkları bakımından birbirine çok yakın veya aynıdırler. Erkekler: başa (1925 ten önce) FES, KÜLAH, üzerine AHMEDİYE denilen kavuniçi renginde ipekli işlemeli SARIK, İPEK PUSU, kegeden BÖRK ve sonradan alışma olarak da PAPAK/KALPAK (1878 Rus istilasından sonra) giyerlerdi. Ayrıca, ÇİT denilen çiçekli basma da fes üzerine veya yalnızca başa dolanarak bağlanırdı. Eğinde, içten, çubuklu ve çok dar yakalı İŞLİK, üzerine KIRKDUĞME de denilen işlemeli ve çapraz kavuşan YELEK, onun da üzerine GAZEKİ (Kazak) denilen çepken; kışın palto gibi göğsü düğmeli ARKALIK veya ÇUKHA. Belde, KUŞAK, üzerine kayış - kemer'in bağlandığı veya bitişik olduğu SERHEDLİK de-

Kars - Yerli Erkek Kılığı: Bayrampaşa Mahallesi Yerdelenliğin Tahir oğlu Davut Yerdelen (1910 yılı).

Kars - Yerli Yaşlı Kadın Kılığı: İstasyon Mahallesi'nden Ciciğilin Zöhre - Nene.

nilen eski asker kütüklüğünü andırır (sigara, kibrit/çakmak, kav, tütün, ağızlık, burunotu gibi nesnelere koymaya yarayan) meşin gözler/kesecikler bulunan ve fişek de konulabilen kuyruk - kuşak. Bacaklarda geniş ENLİ - SALVAR veya KADI - BİÇİMİ denilen SALVAR. Eskiden kendilerini, bütün Anadolu'lar gibi "OSMANLI" bilen Kars - Yerli Türkleri'ne bu geniş ve iri salvarlarından dolayı, dar salvarlı "Men - Diyenler", "YEKE-SALVAR" (Büyük - Salvarlı) veya "SALVARI - YEKE OSMANNI" (Salvarı - büyük Osmanlı) diye, sözde, takırlardı.

"Ben - Diyenler", ayağa UZUN - ÇORAP, zencinceler YUMUŞAK - ÇIZME, yaşlılar MEST - KALOŞ, polisler ÇARİK veya YEMENİ giyenlerdi. Belde, ince çizgili TIRABULUZ - KURSAK; boyundan geçirilme GÜMÜS - KÖSTEKLİ ve sağ - elle kullanı-

mak üzere sol böğürdeki kursağa dökülen köstek ucundaki, göğüs hizasında gazeki cebine konmuş SAAT bulunurdu. Bu Yerli - Erkek kılığının iki güzel örneği, şimdiki Kars Belediye Başkanının babası Tezharap Mahalleleri Taççı ustası ALİ TAŞÇI'nın 1900 yıllarında çekilen fotoğrafı ile, Bayrampaşa Mahalleleri Yerdelengilin Tahir oğlu DAVUT Yerdelen'in 1910 da çekilen fotoğrafında görülür (bak. fotoğraf: II - III.)

3) "Ban - Diyenler" den eski erkek kılığını yaşatanlar, en çok Poskov köylerinde bulunur. Başta KABALAK denilen, başı örten bölümü başı kavrıyacak biçimde kavusup yuvalı ve uçları atkı gibi yanlara sarkıtılan, boynuna veya başa sarılan ince yüнден dokunma atkılı - başlık.

Gövdede, açık (kızıl, al, ak) veya koyu (kars, kahve, kurşun) renkli İŞLİK, onun üzerine, omuz verleri, dirsekleri, cebi açık renkli ve kendisi kara, boz, mor renkli kuzu yünden GAZEKİ denilen çepken; belde gençlerin KEMER veya yünden BAĞ, yaşlıların gazeki altında KURSAK; bacaklarda arkası körüklü ve dar paçalı ZİĞVA denilen salvar; ayaklarda her renkten veya işlemeli DİZLEME - ÇORAP; ÇARİK, YEMENİ veya MEST - KALOŞ. Bütün Ahıska, Artvin ve Çoruk boyu da, Kıpçaklar'dan kalma KÖRÜKLÜ - SALVAR/ZİĞVA giyinir. 93 (1878) Felâketinden sonra Ardahanlı ve Şavşatlı göçmenler Erzurum'a çokça gelince, oradaki yerli - dadaslar, Kars gibi KADI - Bİ-

Kars - Yerli Genç Kadın Kılığı: Bar Oynayan Köylü Kızlar (1960 yılı).

ARAŞTIRMALARI

ÇİMİ veya ENLİ - SALVAR'dan ibaret Erzurum erkek salvarını yavaş yavaş bırakarak, Ardahan - Şavşat - Ahıska - Artvin'in dar ve körüklü - salvar'dan ibaret ZİĞVA'sını moda olarak benimsediklerinden, bugün "milli - oyunlar takımı"ndaki Erzurum - Dadası kılığı da, "DADALILARIN ZİĞVASI"na uyan biçimindedir.

B) KADIN KILIKLARI:

1) "Men - Diyenler" in kadınları: (1920 - 1934 arasında "Bayazıt Vilâyeti"ne bağlı bulunan İğdir ile Kulp/Tuzluca KAZALARINI da anlatan) 40 yıl önce basılan "BAYAZIT VİLÂYETİ" Kitabında da anıldığı üzere, Maku ve Revan Türkleri gibi Azerbaycan/İran kılığı giyinirler. Başta, bir fes veya dar kasket üzerine dizilmiş altın, gümüş paralar ve boncuklarla süslü "DİNGE" denilen taş (evli kadınlar için) veya renkli ipekten KALAĞI yahut VALA denilen uzun ve çiçekli başörtüsü; gövdeye, BOYLAMA - ENTARİ veya DAYRA (dâire?) denilen diz üzerinde kısa fistan; bacadaki astarlı TUMAN, ayaklarda her renkte veya işlemeli ÇORAP, ÇARİK, KONDURA.

2) "YERLİ" veya "TÜRKMAN" sayılan mermersahiden LEÇEK denilen yaşmaklanmaya da yarayan tülben; onun üzerine tepeye bir "SANCAK" (iğne veya cengelliğe) ile tutturulmuş ipek - başörtüsü VALA veya yünden ŞAL; gövdede BOYLAMA denilen entari; kollarında ipekli veya pamuklu başka kumaştan KOLÇAK; göğüste yine ayrıca yapılmış DÖSLÜK; belde İNCE - KURSAK ve önde yaşlılar için koyu renkli yünden elde dokunmuş kuma PESTAMAL; gençler için keten veya pamuktan koyu renk üzerine KOÇBOYNUZU ve çiçeklerle SÜSLÜ PESTAMAL; bacaklarda astarlı TUMAN; avakta DİZLEME veya KISA - ÇORAP, ÇARİK. MEST - KALOŞ, KONDURA. YEMENİ. Kızlarda ve gelinlerde DİNGE belde GÜMÜS - KEMER. Evlilerde DİNGE veya KOFİ/KOFİK denilen altın, gümüş veya nişanlarla boncuklarla süslü taş - avırtıca, çözü kövierde olmak üzere, ÜÇ - ETEK, CEPKENLİ vörük/Türkman kılığı da vardır. (bak. Fotoğraf: IV. V. VI.)

3) "Ban - Diyenler" in kızları, ak leğeklerini arkadan dizlere değin uzun örtünerek, bokâr olduklarını belirtir: evliler. "Ben - Di-

Kars - Yerli Dadas ve Üçetekli Kadın Kılığı: Kaleiçi Mahallesi'nden Celâl Nurlu ile Esi.

yenler" gibi giyinir.

Ardahan - Türkmenların kız ve kadınları, "KIRK - ÖRÜK SAÇ" larını, zincir, boncuk ve ipekli saçbağı ile süsleyip; boyunlarına da iri iri boncuklar takarlar. Kadınların başlarını, renkli veya kara ipekli "SARMA" denilen örtü ile erkek başı gibi sıkı bağlarlar.

Alp - Arslan'ın Rozetlerde kullanılan minyatürden alınan resmi.

Kars'ta Ortaklaşa Halk Çalışmaları :

MOGDAM — MODGAMLİK (*)

Yazan : Mürsel KÖSE

MODGAM daha çok birlikte "Kotan" kışan kimselere verilen addır.

Modgamlık, bundan önce tanımlamaya çalıştığımız marabacılık, YARICILIK ve ORTAK LIKTan çok ayrı özellikler taşır.

KOTAN, Anadoluda, toprağı yumuşatma (nadas)da kullanılan pullukların daha büyüğü ne verilen addır. Sözügeçen pullukları, bir çift at ya da bir çift öküz çeker. Bizim köylerimizdeki kotanların en küçüğünü ise ancak ÜÇ BO YUN (üç çift) öküz çeker ki bu tipler de, pek kullanılmaz. Çünkü Kars taraflarında toprağın kuvveti derinliklerdedir. Bu yüzden çoğunlukla 4 - 6 boyun öküzün çekebildiği 4 numara veya 6 - 8 boyun öküzün ancak çekebildiği 6 numaralı kotan kullanılır. Bir de, çok zengin köylerde tek tük bulunan KARAKOTAN'lar vardır. Bunları ancak 10 - 12 boyun 24 adet öküz ve camış çekebilir. Bu karakotanlar, bir geçişte 50 - 60 cm. genişlik ve dizboyu derinlikte HAGOS (hendek) açarlar.

Halk edebiyatımızda bir de KOTAN'ın BULMACASI vardır.

Soru :

*Ay ola mış mış ola
Boyun boyuna ez ola.
Seksen ayak kırk boymuz
Bunu kim bilmış ola?*

Cevap :

*Bay ola baytan ola
Düzler (kırlar) de yatan ola
Seksen ayak kırk boymuz
Olmaya kotan ola.*

Bir köyde tek başına kotan koşabilecek derecede varlıklı aileler pek azdır. Böyle çiftçi zenginler, "KOTANI YALAĞUZ KOSAR" diye anırlar. Ortalama BİR KOTAN DÜZENİ İÇİN; BİR TANE KOTAN, 6 - 8 BOYUN ÖKÜZ, ONA GÖRE ZİNCİR ve BOYUNDURUK, YETERİ KADAR DA İNSAN GEREK. Değme çiftçide bu kadar güç bir arada bulunmaz, ya da bulundurulmaz. Bu yüzden kotan zamanı gelince, çoğunlukla bir köydeki yakın akrabalar mevcut ve gerekli eüclerini bir araya getirerek, bir KOTAN DÜZENİ ku-

rarlar. Buna MODGAM OLMAK denir.

Orta büyüklükteki bir kotan düzeni şöyle tamamlanır:

BİR TANE 6 NUMARA KOTAN

6 - 8 BOYUN ÖKÜZ

6 - 8 TANE ZİNCİR VE BİR O KADAR DA BOYUNDURUK.

BİR TANE MAJGAL (kotanı tutacak olan güçlü kuvvetli bir kimse) ile ÜÇ VEYA DÖRT TANE HODAK (öküzleri sürececek 8 - 10 yaşlarında çocuk, her iki boyun öküzü bir hodakh sürer).

BİR ÖĞLE ÖKÜZCÜSÜ (öğlenleri kotan açılınca öküzleri otlatıp doyuracak kimse).

İKİ TANE DE "GECE ÖKÜZCÜSÜ" (Bunlar da geceleri öküzleri otlatır, doyurur, uyutur, dinlendirirler.)

İnsan gücü ile yapılacak olan işler, bu modgamlar arasında kararlaştırılıp paylaşılır.

KARS VE YÖRESİNDE halk arasında kullanılan takvimde TEMMUZ ayının adı KOTANAYI'dır. Fakat kotan sürmeye 22 HAZİRAN GÜNDÖNÜMÜ ile başlanır. BİR AYDAN FAZLA DEVAM ETMEZ. Modgamlar, örf-âdet ve anlaşmaları uyarınca sıra ile tarlalarını HERK (nadas) ederler.

Kotan "GÜNLÜK" hesabı ile sürülür. 24 saatta, öğlen ve gece dinlenmeleri dışında kalan zaman içerisinde ne denli yer sürülürse, buna BİR GÜNLÜK denir. 6 NUMARALI BİR KOTANIN GÜNLÜĞÜ, yaklaşık olarak YEDİ DEKARDIR.

Günlüklerin birbirine eşit olması gerekir. Bunun için kotanın hergün açılma ve koşulma saatlerinin aynı olmasına dikkat edilir. Günlük hesabı ile her ortağa, kaç günlük yer sürüleceği, kotanın elemanlarına ve mahallî örf-âdet ile anlaşmaya göredir. Bizim taraflarda çoğunlukla anlaşma yapılır.

KOTAN: En çok pay kotanıdır. Ve kotanın HAKKI 4 GÜNDÜR. Yani kotan kiminse, ona dört gün sürülecektir.

MAJGAL: Kotanı tutan majgalın hakkı

(1) Bu konuda oldukça etraflı bir inceleme yazımız 1963 te Türk Folklor Araştırmaları Dergisinin 169, 170, 171, 172. sayılarında yayınlanmıştır.

Etnoloji :

KARS — ARDAHAN TÜRKMANLARI

Yazan : KIRZIOĞLU M. Fahrettin

Yunus - Emre'nin deyişlerinde de bugünkü gibi "YUKARU - ELLER" denilen Doğu - Anadolu'nun suları Karadeniz, Hazar Denizi ve Basra Körfezi'ne kavuşan en yüksek bölgesinde bulunan ve YUKARI - ARAS İLE KUR BAŞLARINI KAPLAYAN KARS İLİMİZİN suları, Türkistan kıyılarını yalayan Hazar denizine akar. Ortaasya'da Türkeli'ni iki kola ayıran KHAN - TANGRIDAĞLAR gibi suları doğu ve batı yönlerine ayıran Kars ile Çoruk boyu arasındaki en yüce dağlara da, onun adı konulmuş ve "medreselilerin vergi yazımları" ve tapu işleri yüzünden bu ad arapçaya çevrilerek, azından 1578 den beri ALLAHÜEKBER - DAĞI diye, "Khan - Tangrı - Dağ" m tam tercümesi olarak yaşamaktadır. Bütün Kür, Aras, Çoruk boylarında olduğu gibi Kars ili'nde de Türklük, m. ö. VII. Yüzyılda Kafkaslar kuzeyinden gelerek bunalara yerleşen atlı göçebe SAKA (İskit) Türkleriyle başlar ve aralıksız "Selçuklular" a değin devam eder. 1953 te başlan "KARS TARİHİ I. CİLD" inde de belirtildiği gibi, bugün Kars ili ve çevresinde halk ve yer adlarında hâtıraları yaşayan: GAGAWAN" (Gagu - Sakaları), "ÇİN - ÇAVAT" (Çin=Doğu - Türkistan'dan gelme Çavuldur/Üç-Ok-lular), "CAVAK" (Çav - lar/Çavuldur - Oğuzları); "TAVUS - KER" (Sakalar'ın Taok boyu yurdu - Kapısı), "PASIN" (Sakalar'ın

kotan ile aynı veya kotandan bir gün eksik olur. Yani DÖRT ya da ÜÇ GÜN.

ÖKÜZLER: Her BİR BOYUN ÖKÜZ için İKİ GÜN sürülür. Eğer arada camış (manda) da varsa, vamsın hakkı öküzden her zaman için bir gün fazladır.

GECE ÖKÜZLERİ: Bunların da her birisinin hakkı İKİ GÜNLÜKTÜR. İkiser gün de bunlara sürülür.

ÖĞLEÖKÜZÜ ve HODAKH'lara da birer gün sürülür.

Bütün bunların toplamı, kotan sürmenin ne kadar devam edeceğini bize verir. En sonunda herkes ne denli eleman koymuş idiyse, o denli hakka (günlüğe) sahip olur. Böylelikle her ortağa kaç günlük yer sürüleceği de belirlenmiş olur.

"Phasian" boyu yurdu: Bingöllerden Ağrıdağı ve Arpaçayı'na değin Aras boyunun adı), "VANAND" (Dağıstandan m. ö. 130 yıllarında gelen Buigar/Balkar Türkleri uruğuna göre Kars - Yaylâsının eski adı), "KARSAK" (Kars ile Çıldır'da yarısı bizde, yarısı sınır dışında kalan göle Karsak adını veren "Bulgar - Vanandlar"ın boyu ve Toroslardaki Kar-sak/Varsaklar'ın ataları), "ŞIRAK" Arpaçayı boyuna "Süreğ - El" adını verdiren Dağıstandan m.s. II. Yüzyılda gelen Alan - Türk boyu "Şirakiar" dan hâtırâ), "SAHAT - ÇUKURU" (Sakalar'ın "Saka - et" = Saka - Yurdu bölgesi İravan/ Revan ovasının adı), hep İslâmlıktan önceki Türk halkından kalma ve bugün de yaşayan adlarıdır.

Bu yazımızda, Selçuklu Fethi'nden sonra Anadolu'ya gelen YENİ - OĞUZLAR koinundan TÜRKMANLAR'dan bugün Kars - Çayı ile Kötek - Suyu boyu gibi Aras boyunda yaşayan KARS - TÜRKMANLARI ve Göle ile Meşe - Ardahan/Hanak gibi Kür boyunda oturan Ardahan Türkmanları'nı kısaca tanıtmaya çalışacağız. Birincileri çoktan yerleşmiş yaşamaya alışmış köylüler olup, ikincileri henüz göçebeliliği yeni bırakmış ve tandir yerine taşınabilir sac'ı kullanan yarı - göçebelilerdir. Kars - Türkmanları, ekincilik ile hayvancılığın yanı sıra bir arada benimseyip geçimlerini sağladıkları halde; Ardahan - Türkmanları daha çok yıldı ve sürülerle yaylacı - kışlacı köyü yaşayışına bağlıdır. Her ikisi de, ALEVİ - BEKTAŞI mezhebinde olup, "ağız" bakımından da aralarında ayrıntılar vardır. Bunlar, bütün Anadolu Alevileri gibi, "DEDE" veya Hazreti - Muhammed'le Ali soyundan "SEYYİD" tanınan "OCAK" ve "OCAKOĞLU" denilen din - ulusu âilelerden gelenlerin yönetmesiyle ibadet ve âyinlerini yaparlar. Sünnî olan komşu köylerde topluca veya birlikte oturmaz; hep kendi aralarında evlenip, dışarıya kız verip, almazlar. Her iki bölgedeki Türkmanlar'da millî folklorumuz çok zengin olup, oy ve "ocağ" a bağlılıkları da pek sağlamdır. Okuma istekleri Kars Türkmanlarında aşırı olup, yetişkin aydınları da çoktur. Bu, Kars ve Sarıkamış gibi İlkoku-

lu ve Orta ile Lisesi eski bölgede bulunmalarının verdiği imkândan ileri geliyor. Şimdi, Ardahan - Türkmanları da, okumaya değer vermeye başladılar.

A) KARS TÜRKMANLARI:

Konuşma ağız, giyim, ev eşyası ve yaşama bakımından komşu Sünnî Kars köylülerine benzeyen Kars Türkmanları, 1514 teki Çaldıran Savaşı sırasındaki Yavuz Sultan Selim ordusunun buralardan gelip - gemesinden ür-küşerek, dere - yerlere ve yaylalara çekilen eski yerli Türkmanlar ile, 1534 te Kars ve Pa-sın bölgesinin Haziran ayında Bingöl'de ko-naklayan Osmanlı Başbuğu Dâmad ve Başve-zir Makbul - İbrahim Paşa'ya gönüllü itaat ederek Anadolu - Türk Birliği'ne girmesinden sonra Sivas ve Malatya gibi "İçeri" toprakla-rımızdan gelme Alevî - Oğuzlar'dandırlar. Ge-lenekleri ve boy ile ocak adları, bu görüşü-müzü doğruladığı gibi, basıma hazırlanan "Kars Tarihi II. Cild" i (1534 - 1807 yılları arasını anlatır) için taradığımız Osmanlı "tahrirleri" gibi resmî sayımlar ve öteki arşiv belgeleri de bu sonucu vermektedir.

Kars Türkmanları, komşuları Kars - Yer-li köylüleri gibi: "GELİRİM, GİDİRİM" diye konuşurlar. Bunların hemen hepsi, Sivas ile Malatya'daki Bekdeşi - Ocaklarına bağlıdır-lar. En büyük din - uluları, Sarıkamış'ın AS-BUĞA köyünde oturan ve ERDOĞAN soyadı-nı taşıyan ve "Hacı - Bekdeş Veli" nin 12 Halifesi'nden birisi olup Divriği - Sivas arasındaki Yıldız köyündeki kümbette yatan GARİP - MUSA'nın soyundan (ellerinde Os-manlı Sultanlarından verilme temliknâme ve fermanlar vardır) gelen âilenin büyüklüdür. Kars milletvekillerinden Dr. Hasan Erdoğan ile Avukat ve Lise Öğretmeni kardeşleri de Asbuğan, Garipmusalı - Ocakogluları sayılır.

Kars - Türkmanları: Sarıkamış, Selim, Kağızman İlçeleri ile, Kars Merkezinin bir köyünde ve son yıllarda Sarıkamıştan alınıp gönülsüz olarak Erzurum'un yeni İlçe yapılan Şenkaya'sına bağlanan Bardız Bucacı'nın VARTANIT ile KÜRKCÜ köylerinde oturur-lar. 1828 deki ilk Moskof istilasından önce, "TAKHT - DÜZÜ" denilen Soğanlı - Yahırlar arasındaki ova köylerinde ve Aras boyun-daki KARA - KURUT/KAĞIZMAN - PASI-NI bölgesinde Türkman köyleri çoklukta idi. 1828 ve 1878 Felâketlerindeki kaçıp göçme-

lerle azaldılar. Göçenler hep Sivas İli'ne var-dılar. Bugün Kars - Türkmanları'nın aşağıda sıralanacak köylerde oturanlarının bilinen boy - oymak ve ocak - tarikat adları şunlar-dır:

BOY - OYMAK - TİRE: 1) ERİKLİ XVI yüzyıl belgelerinde de geçer. 2) ÇET-Mİ/ÇEPNİ (24 Oğuz - Boyu'ndan birisidir), 3) ZAKHURANLI, 4) SAMITLI, 5) DÜN-BÜLLÜ, 6) İĞDIR (24 Oğuz - Boyu'ndan bi-risidir), 7) TOZANLI, 8) ÇÜRÜKLÜ, 9) ÇA-RIKLI/ÇEREKLI (Kaşgarlı Mahmud'un 900 yıl önce "Çarukluğ" dediği Türk uruğundan, bugün zazaca konuşurlar), 10) AVŞAR (24 Oğuz - Boyu'ndan), 11) BALDANLI, 12) KARKINLI (24 Oğuz - Boyu'ndan), 13) KU-REŞANLI, 14) TATARKHANLI.

OCAK — TARIKAT: 1) GARİP-MUSA-LI, 2) KHIDIR - ABDALLI, 3) ŞEYH - AH-METLER, 4) PİR - SULTANLI, 5) AVU-ÇANLI (Ağu - İçenli), 6) ZEYNEL - ÂBİ-DİNLİ, 7) DEDE - KARKINLI/KARKHUN-LU, 8) SEYİT - RESUL BABA, 9) VEY-SEL - KARANİLİ, 10) GÜVENÇ - ABDAL-LI, 11) ÖKSÜZLER.

KÖYLERİ: a. — SARIKAMIŞ'ta: 1) ASBUĞA, 2) AŞAĞI - SALIT (birazı "Çe-rekli"), 3) Boyalı (çoğu "Çepni"), 4) YUKA-RI - SALIT. b. — SELİM'de: 5) AKYAR, 6) AKPINAR, 7) ALİSOFU (Aşağı - Aliso-fu), 8) AŞAĞI - KOTANLI, 9) CAVLAK, 10) DÖLBENTLİ, 11) İĞDIR, 12) KARA-ÇAYIR, 13) KARNAGAZ, 14) KATIRANLI, 15) LALOĞLU (Bingöl ve Hınıs'tan gelme Göle'nin Gülistan ile Gudik köylerindeki Çe-rek - Zazalar'dan göçerek gelenlerdir), 16) MOLLA - MUSTAFA (Kağızman'ın Aras sağındaki Direpenek köyünden 1920 den son-ra göçenler ile başka Takht köylerinden gelen Türkmanlardır), 17) OLUKLU, 18) SİPKOR/SİPIKOR, 19) SİPANAZAT, 20) TIKNİZ, 21) TOZLUCA (Zakhuranlı çoktur), 22) YU-KARI - KOTANLI. c. — KARS'ta: 23) KA-RACÖREN (1920 den sonra Kağızman'ın Kö-mürlü ve Böcüklü köylerinden gelerek yerleşmişlerdir). KAĞIZMAN'da: 24) BÖCÜKLÜ, 25) KÖMÜRLÜ, 26) PASLI, 27) PURUT (gittikçe göçüp, azalıyorlar, 28) YALAĞUZ-AĞAÇ.

1960 ekimindeki sayıma göre bu köylerde-ki Türkmanların sayısı, 11,561 kişidir.

B) ARDAHAN - TÜRKMANLARI:

Kür solunda ve Ardahan kuzeyindeki "MEŞE - ARDAHAN" denilip, bir salgınla çamları geçen yüzyılda kuruyan ve 1954 te İlçe olan Hanak ile Damal Bucakları köyle-rinde oturanlar; Poskov - Ardahan arasındaki ünlü ULGAR - DAĞI'nda yaylarlar. Dille-ri, Fırat doğusunda hiç görülmeyen "geliyo-rum, gidiyorum" diye "YOR" ekiyle düzgün konuşan Ardahan - Türkmanları, atalarının "MARAS - ALTI" nıdan buralara "Gureculuk" (Atabekler çağı) zamanunda geldiğini söyler-ler. Gerçekten de bunlar, Akkoyunlu'ların güc kaynağı "BOZ - ULUS" adlı ulu Türkman uruğunun "MARAS - TÜRKMANI" da deni-len "DULKADIRLU" boyundan gelmediler. Tandır kullanmaya alışık degillerdir. Yazın, bütün çoluk - çocuk ve sürüleriyle yaylağa gittiklerinden, köylerindeki sahipsiz kedi ve köpekler, açlıktan yırtıcı olurlar; bir - iki bekgi, yaz boyunca ıssız duran köyü bekler. Ekincilikleri çok az olup, yıldı ille at, nahırla sığır ve sürü sürü koyun beslerler. 1577 - 1578 kışında Çıldır'ın Cambaz - Çukurundaki yerli derebeğinin baskınla sürülerini kaçırdığı bil-dirilen "ULUS - TÜRKMANI", işte bu ME-ŞE - ARDAHAN TÜRKMANLARI'dır. Akkoyunlu Uzun - Hasan'ın Ahıska Seferi sı-ra-sında ve 1472 de Maraş - Altından kaldırıl-rak buralara sınır koruyucusu olarak yerleş-tirilmiş olduklarını sanıyoruz. Bunların, 1936 - 1937 de Poskov'daki memurluğumuz sırasında tesbit olunan boy ve köy adlarını aşağıda sı-ralıyoruz:

BOY - OYMAK - TİRE: 1) ERZEDE (Erzâde?), 2) FAYATLI (24 Oğuz'dan "Ba-yatlı" boyundan), 3) GUNDAŞLI/GÜNDEŞ-Lİ (Dulkadirli - Ulusu'ndaki 24 boydan biri), 4) TEKELİ (Antalya/Teke bölgesinden 1403 te Temür'ün Azerbaycan'a sürdüğü ve sonra-dan Akkoyunluları yıkıp 1501 de Şâh - İsmâ-ili Tebriz'de tahta geçiren 7 Türkman Boyun-dan "Tekeli" lerin kalıntısı), 5) TEREKE-ME (arapça: "Terâkime" =Terkmanlar adın-dan kalmadır), 6) ÇEPNİ, 7) GEYGELLİ (Abdal -Türkmanları kolundan Sakarya bo-yunda da görülen "Geygelliler" den), 8) ÇE-LEPLER (Celebiler?), 9) KÖSELER, 10) KALENDERİ/KALENDERLİ, 11) BABA-GAN/BABAGAN, 12) GÖÇELİ.

OCAK/TARIKAT: 1) BEKDEŞİ, 2) HÜ-

SEYİNİ, 3) HEYDARI. Bunlar, "Ocak" baki-mından da Kars - Türkmanlarından ayrı olup, Divriği - Sivas ocaklarını baş bilmezler. An-cak, Kür başlarında "KÜÇÜK - ARDAHAN" sayılan GÖLE'nin GÜLISTAN ve GUNDİK köylerindeki 1500 kadar ÇEREK/ZAZA - TÜRKMANLAR, Kars - Türkmanları Ocak-larına bağlıdırlar.

KÖYLER: Hanak İlcesinin MERKEZ Bucacı'nda: 1) ÇAT, 2) ÇİMLİÇAYIR, 3) DANEDAN, 4) FAYATLI, 5) KERKEDEN, 6) PİKLOP, 7) SASKARA, 8) VİRANA - NAKALAKÖY. DAMAL Bucacı'nda: 9) AŞA-ĞI - DAMAL, 10) AŞAĞI - GÜNDEŞ, 11) ÇIKORA, 12) DEREKÖY, 13) ERZEDE, 14) KALENDER - DERESİ, 15) KİRPESEN, 16) KÜÇÜK - DAMAL, 17) SAMUTKHEV, 18) SEYİT - VİRANI/SEYDÖREN, 19) SORS, 20) TEPEKÖY, 21) YUKARI - DA-MAL, 22) YUKARI - GÜNDEŞ.

Köyleri daha büyük ve halkı kalabalık olan Ardahan - Türkmanları'nın 1960 taki sayı-ma göre sayıları: 13,000 kişidir. Bütün KARS - ARDAHAN TÜRKMANLARI'nın sayısı, 1960 da 25,000 kadardı, demektir.

o o o

Kars - Türkmanları, bu yıl ilk defa ola-rak, Selçuklu Alp - Arslan'ın Kars Fethi'nin 900. Yıldönümü şerefine Kars'taki gösteriler-de, din - oyunları olan "BEKDEŞİ - SEMAH-LARI" nı kadın - erkekli oynatacaklar, ve 16 Ağustos'ta Kırşehir'de Hacıbektaş'ta yapı-lacak senliklerde bu eski Türk - Şaman din oyunlarının yaşayan örneğinin temsiline, Kars'ta da böyle millî bir günde katılacaklar-dır. Türkmenlarımızdaki bu uyanış ve "surri-likten dönüş", millî birlik ve bütünlüğümüz için çok uğurludur. Alp - Arslan ile Hacı - Bekdeş Velinin ruhları şâd olsun.

OKUYUCULARIMIZA :

Dergimizin 163 ilâ 180 ci sayıları-nı kapsayan VIII ci cildimiz hazırlatıl-mış ve 30 liradan satışa çıkarılmıştır.

Sipariş verenlerin cilt renklerini bildirmeleri rica olunur.

KAĞIZMAN YÖRESİNDE KADİRLİLİK

Yazan : Nejat BİRDOĞAN

Kağızman yöresinde halk inancı ve bağlanışlarının sebeplerinden ve olaylardan birisi olan tarikatlardan sonuncu isim olarak Kadiri-riği bulduk. Önceki sayılarımızda sunduğumuz Nakşilik (Halidi ve Küfrevi) ile Alevilik-ten daha az sayıda mensup toplayan bu kol Kağızman içinde ve pek az olarak da Şaban köyünde taraftar sahibidir. Sebep olarak tarika-ti getirenlerin yerli olmayışları ve aşiretler i-çinde yaygın olmayışı sebep gösterilebilir. Di-ğer tarikatlarda bilhassa Alevilikte tarikatın bir babadan oğula geçiş yönü olmasına ra-ğmen Kadiriilikte bu hal yoktur. Esasen Kağız man yöresindeki tarikatlarda tarikat esasının ve tarihçesinin bir ölmü hüviyeti görülmez. Çevrenin Şii (İğdır ve Kars) çoğunluğuna yollarla bağlı olması, Aras ırmağı vadisiyle Nakşiliğe (Hasap kale ve bilhassa Alvar Kö-yü) dokunması, halkı bu iki inanışın etkisine almıştır. Yalnız biz şunu ekliyelim ki Alevi tarikatı Kağızman'da İrandan gelen bir rüzgâr olmayıp Anadolu Aleviliğinin Sarıkamış ilçe-sine atlayan ayağından kopmadır. Türkmen/ Türkman kelimesi, İranlı anlamına gelen Acem /Ecem kelimesiyle ayrı anlamlarda kullanılır.

Derler ki birinci Dünya harbinden evvel 1900-1902 yılları arasında Erzuruma aslen Mekkenin Haşıl Kabilesine mensup bir zat gel-di yerleşti. Dini bilgisi, uygulayışı esasen o yıllarda kuvvetli bir muhafazakârlık gösteren Erzurumluları kendisine kısa zamanda bağla-dı. Kabilesine izafeten kendisine Haşıl zade Hacı Ali Efendi denilen bu zata Erzurumlular kısaca Hacı Haşıl dediler. Haşıl, Türkçede buğdaydan yapılan bir nevi yemek-tir. Mekkeli bu ismi beyenmedi. Sitemleri-ne rağmen ismin söylenişini değiştirmemişti. Bu zat, Erzurumda epeyce mürit toplayarak Er-zurumda Kadiriliği yaymağa başladı. O sıra-larda Rus istilâlarından ve Osmanlı devletinin biraz da zayıflığından istifade eden doğu eşki yasından çekinen Kağızmanlıların bir kısmı Hasankalesine gelip yerleşmişlerdi. Kadiri-lik oraya da atlanmıştı. Hacı Haşıl Efendi, ününü gittikçe yayıyor ve halk arasında artık efsane vi bir görünüş sağlıyordu. Kendisine ait çeşit-li hikâyeler uyduruluyordu. 1909 yılında öldü.

Ölümünden az evvel gene o isim yanlışlığına takılmış ve "Erzurumlular adını bilmedi ki ta-dımı da bilsin." demişti. Ölümünde tabutunun ellerden birkaç santim yukarıda gittiğini söy-lerler.

Hacı Haşıl Efendinin müritlerinden birisi ve en kuvvetlisi de Karşlı Şeyh Şükrü efendidir. Evvelce nüfus kâtibi olarak Eleşkirt'e gidip yerleşmiş olan bu zat Şerîye mahkemeleri açılın-ca o daireye baş kâtip olmuştur. Bu aralarda Ruslarla yapılan 1915 — 16 savaşlarında esir düşmüştü.

Rusların sorması ve onun da arzusu üzeri-ne o zamanlar Rus idaresinde bulunan Kağız-man'a gelip yerleşmeyi tercih etmiştir. İşte Ka-ğızman'a Kadiri tarikatını getiren bu zattır. 1918 yılında Kağızmandan kaçan Ermeniler ta-rafından şehit edilmiştir.

Kadiriilik, Safiye ulularından Abdülkadir Geylânî tarafından kurulan bir tarikattir. Bağ-datın Geylân köyünde 1077 yılında doğan 1165 yılında Bağdat'ta ölen bu ünlü din adamı ge-niş ve gerçek bir okumadan sonra ders verme-ğe başlamış bir aralık bütün bunları bıraka-rak çileye dalmıştır. Derler ki bu çile esnasında tam 40 gün hiçbir şey yememiş ve bir insan tarafından yedirilinceye kadar da ağzına bir şey koymamaya ahdetmiştir. 40. günün son-la-rine doğru Hızır Aleyhselâm Ebu Saîd Sema-niyi görevlendirmiş, O da uzun bir uğraştan sonra kendisini doyurmuştu. Bu çileden sonra Abdülkadir Geylânî tekrar Bağdad'a gelerek derslerine başlamıştır.

Kadiri tarikatının en önemli vasfı çalgıya ve sema'ya yer vermesidir. Bilhassa "İsm-i Celâl" zamanında Mevlevilikten ayrı bir üslup ta Semaları vardır. Raks, Mevlevilikten sonra en çok bu tarikat mensupları arasında şayi ol-muştur.

Kağızman yöresinde Kadiriilik yolunun en bariz kişisi büyük ozan ve talihsiz Türk Recep Hıfzı olmuştur. Önceleri 12 yaşında iken Piflik li Şeyh Yusuf'a katılarak Nakşiliğin Küfrevi ve Halidi kollarını taşıyan Recep Hıfzı daha sonra yukarıda adını saygıyla andığımız Şeyh Şükrü efendiden inabe almış ve Kadiri olmuştur. Hıfzı bu aralarda tef çalmasını öğrenmiş

AŞIK TÜCCARİ (1720 - 1805?)

Yazan : Karşlı M. KUZU

Kars Eyaletinde 1769 - 1829 tarihleri arasındaki içtimai ve idarî hayatta çok tanı-nan Kars a'yânından büyük besteci ve "ZİH-Nİ" tapşırması ile tanınan şâir ABO - AĞA-NI'nı koruduğu en kudretli aşıklardan olan TÜCCARİ'nin, yaşayışını bugün gereği gibi öğrenemiyoruz. Öz adı bile bilinmeyip "TÜCCARİ" (doğrusu: Ticârî) tapşırması ile tanı-nan ve maceraları çok yaygın olan, aşıkın: 1744 TEKİ KARS KALESİ KUŞATMASI sırasında NADİR ŞAH ordusundan ayrılıp Kars köylerini yağmalayan İran akıncılarının baskını sırasında, şimdi SELİM İLÇESİ'nin (1960 dan beri BÜYÜKDERE diye adı de-ğiştirilen) TIKNIS köyündeki evinin yağma-landığını, genç karısını tutsak götürüldüğü-nü; çok güzel olduğundan Nadir Şah'ın sara-yına verilen karısını kurtarmak için bu Şah'a "Haşk - aşık" olduğunu isbat için bir hafta boyunca her gece yeniden bir türkölü hikâye tasnif ederek söylerken: "YARALI - MAH-MUD İLE MAHBUB HAN", "ZÖHRE - HAN" ve "EŞREF - BEĞ" hikâyelerini de anlattığını; karısını alıp döndükten sonra çı-kan bir çiçek salgınında iki gözünün birden kapandığını; ve bundan sonra "KÖR - AŞIK" diye de tanınıp, yakalandığı bir deri hastalı-ğın/çabandan kurtulmak üzere 1800 yazında AHISKA'daki bir halk hekimine tedaviye gi-derken, ünlü SEYAHAT DESTANI ile tarih bildiren koşmalarını söylediğini, öğreniyoruz. Bugünkü TIKNIS köylüleri gibi ALEVI - BEKDEŞİ olan TÜCCARİ'nin, "âli - şân"

tır. Şiirlerini ve kendisini bundan sonra daha yanık ve duygulu görmekteyiz. Nitekim Yu-nus tarzına yakın bir deyişinde bunu güzel bir şekilde anlatmıştır.

*Hakikâti alemi seyran ederken,
Allah Muhammedi göster göreyim.
Ümmetini alıp cemret tutarken,
Allah Muhammedi göster göreyim.*

*Altın natânları var ayağında-
Sövesi gün gibi kuşluk çağında-
Kırmızı gül bitmiş al yazağında-
Allah Muhammedi göster göreyim.*

(koruyucu yüce - şanlı) dediği ABO - AĞA'-yı da bir defasında içeceği kahveye ağu ka-tıldığını sazla duyurarak ölümden kurtardığı; gözleri kör olduktan sonra KARS BEĞLER - BEĞİSİ AHMET (1188/1774 te Kars'a tayin edildiği bilinen Küttahyalı Ahmet İzzet) PA-ŞA'nın güzelliği dillere destan olan kızına me-cazlı aşık olarak, bu uğurda bir sınakla sı-cazlı ve sonunda 85 yaşını aşkın olarak yaşadığı ve sonunda 85 yaşını aşkın olarak öldüğünü de, anlatmalarında anlatılan türkölü aşık hikâyeleri sonunda, sevgililerin kavu-şup murada ermediklerini dinleyen gençlerden, başka başka köy ve derneklerde, hikâyeci-yi yaralama ve öldürme hâdisesinin sayısı yedi-yi buluyor. İlkbahar olunca, bu üçü hâdiseyi birbirlerinden öğrenerek çareler araştıran Aşık ve Hikâye - Ustaları, BAŞ - AŞIK say-dıkları TÜCCARİ'nin buyruğunda Allahükek-ber dağı güneye eteğinde şimdi öğrenleşen KA-RAHAÇ köyünde dernek yaparak: "Bütün beymurat aşıkların hikâyelerinin sonuna birer ekleme yaparak, onları kavuşturuyorlar. Fa-kat, KEREM İLE ASLI'nın kavuşmadığını yediden yetmişe herkes bildiğinden, bunun hi-kâyesine, böyle bir katma yapamıyorlar." Bu-nu da, POSKOVLU FERYADİ, sonradan "ERZİNCAN - BAĞLARI" adlı hikâyesinde başarıyorsa da, pek yayılmıyor.

İstanbul Belediye/İnkılâp Kütüphanesin-de, (M. Cevdet Yazmaları, K. 285 sayıdaki) H. 1135 - 1246 (1820 - 1830) yılları arasında "Karahisarışarkî Tahrirat Müdürü Vekâleti"ni yapan EDHEM EFENDİ'nin tuttuğu ve 1828 Kars Muhacirlerinden tesbit ettiği şiirlerin de bulunduğu cökte, TÜCCARİ'nin "EŞREF - BEĞ HİKÂYESİ"nden alınma şu deyiş, Er-zurum ile Kars ve Ahıska çevresinde anlatıl-makta olan bu hikâyedeki aynı deyişin hemen hemen benzeridir:

*Dil, çiğirim intizârda, mâh ile tâbân budur.
Femi Şirin, lebi gonca, hisân imrân budur.
Merâmı olsa aşık mest edüp büse ile,
Dahr boşlamam dâmenin,sâhibül-İhsân budur*

*Sâbit etân divânında kalmadı nizâ'ları
Elmas tabakla düzülmüş sükkeri mezeleri*

Misk ile terbiye olmuş dilberin a'zaları
Kaameti Tübâ-Ağacı, kuddini (?) Rıdvân
budur.

Ham boyunu müzeyyenî, almışlar gisûları
Giribân altında mahbûs sim, altın, miskbûları
Hâl-i Hindî, leb-1 sükkâr, ol süyh ebrûları
Harâmet kabul eylemez, hüsnüne evân budur.

Lâynk mıdır hizmet ede kevkêbe sems ü kâmer
Yüzünden sebne dökkülür, hüsnüne kılşam
nazar

Almasam câmi elâden, gönlüne gelür gubâr
Gönlüm perişân edici hüblara sultân budur.

Kul inâyet şâh-i duhter, bu yârın mecmunuyum
Demeyin ki mey serhoşu, sevdânın cümuneyum
EŞREF'im hüsnüne aşık, ismânın meftunuyum
Hâsiyeti insan ammê, ol soyu gubân budur.

Bu da, 1293 (1877) den önce Kağızmanda
yazılan bir cönkten alındı:

Hicrân otağında, gam kösesinde
Geldi dert benimle imtihan oldu.
Yâşukdalar hicrân seyircileri
Açıldı bir dükkân, bir divan oldu.

Aşk u sevda çekti beni meydana
Ayrılık ataşıkâr etti cana
Onlar bir yan oldu, ben de bir yana
Ben tek başım, nice bin düşman oldu.

Yığıldılar, derildiler, geldiler
Kâtipler deftere kalem çaldılar
TÜCCÂR heydür: intikaamın aldılar
Ciğer paralandı, dil büryan oldu.

Kars'ta AHMET PAŞA'NIN KIZI, yedi
kız arkadaşı ile İLBEĞİOĞLU - HAMA-
MI'ndan çıkıp, TAŞKÖPRÜ'den PAŞA - KO-
NAĞI'na dönerken, sınamakta olan "KÖR -
AŞIK" TÜCCAR'ının, onu tanıyarak söyledi-
ği yedekli - koşma:

Etrafı daya'ım, desti şânelim
Taranmış muyların gardana düştü.
Muhabbet sana düştü
Ataşın canı düştü
Can, tende bîhuş oldu
Gönül hicrana düştü
Giyindi, kurşanda, mey şitelendi
Sanki süsen, zülf-i reyhana düştü.

Dilber, dengün ol İran'da bulunmaz
Kestir damarım kan da bulunmaz

İnsaf sende bulunmaz
Hükümün Han'da bulunmaz
Bu boyda, bu simada
Gürcistan'da bulunmaz
Sen tek güzel hiçbir yanda bulunmaz
Melektir, Cennet'ten cihâna düştü.

Biz de nüş eyledik "Mim - Yâ" tasından
Serhoş olduk güzellerin sesinden
Yâr giymiş hâsından
Doyulmaz libasından
Ağz püste, dil anber
Misk kokar reyhasından
Bîçare TÜCCARİ, aşk belâsından
Desti büsedâiben, dâmâna düştü.

1215 (1800) güzünde AHISKA'dan
KARS'a dönerken söylediklerinden:

Ahiskan'dan çıktım, yolda gelirken
Gördüm bulağ üze bir Sarıgelin.
Bu dünya varı gelin
Hâs-Bahçe bîr gelin
Düğümlendi yüreğim
Salıptır nârı gelin
Seneği elinde, etekler belde
Kol, baş açık bakmaz ben sarı gelin.

Topuğunu döşer kerk örük dalı
Gürcistan'ı değer bir altın telî
Lezgi, Çerkez'i belî
İran, Tulran'ı hâlî
Mısır, Hicâz selânda
Yolcu saşırır yolu
Cihanın Cinân'a yoktur emsâli
Meşer güzellerin - hunkârı gelin.

Ona tay olamaz Belkis ü Zelhâ
Huri, perî, melek gelmiş kulluğa
Atana bağlar vaka
Essiz vâratmış Mevlâ
Göreni oda yakar
Aşka satar cilva

Çatma - kaş haramî, gözleri şehî
Taladı kervânı, TÜCCAR'ı, gelin.

"SÖZLER : İMRAN, İbrânî, yani Tev-
rat ve İncil diliyle konuşan. HEYDÜR, eydür,
(aytmak'tan) söyler. DAYA, dadı, sütanası,
câriye. ŞİTELENDİ, tertemizlikten parladı.
"MİM-YÂ", şarap anlamındaki farsça "mey"
sözünün yazıldığı iki harf, mey. SENEK, ağaç
toprak veya bakırdan su testisi. Ben SARI,

KIZILALMA

Yazan : KIRZIOĞLU Banıççek
Edebiyat Öğretmeni

Orhan Seyfi ORHON'un çıkardığı "Çi-
naraltı" dergisinde (1) "KIZILALMA" üze-
rine "M. Fahrettin Çelik" inzasiyle amcam
M. F. KIRZIOĞLU'nun yazdığı yazılarda, ge-
rekli tarih ve halkbilgisi haberleri derlenerek,
en geniş ve en doğru bilgiler verilmişti. O
yazılarda, Doğu - Anadolu ile Azerbaycanlı
Türkler arasındaki yaygın inanışlara göre:
Dağıstan kuzeyindeki eski KAZAR/HAZAR
TÜRKLERİ başkentine Milâdin 920 yılında
İBN-FADLÂN'ın da görüp anlattığı Kağanın
ipekten otağının tepesindeki "ALTIN-TOP"un
bulunduğu yer, Kafkaslar güneyinde ve Önas-
yadaki Türkler'in fetih ülküsü olarak "KI-
ZIL-ALMA" (=Altın-Elma/Top) adıyla
sembolleştirilmiştir. XVIII. yüzyılda yazılan
"DAĞISTAN AKVAMI" hakkındaki risalede
de, ŞAMKHALLAR'ın gerçekten KUMUK ile
AVAR hâkimi olarak Dağıstan'a hükmedebil-
meleri için, tahta çıkmadan önce, ŞİNİD adlı
köydeki "KIZIL-ALMA" denilen kutlu ALTIN
TOP'un törenini yapma mecburiyetinin bildi-
rilmesi de, Moskof istilâsına değin burada
köklü ve kutlu bir "KIZIL-ALMA" geleneği-
nin yaşadığını bildirir.

M. F. Kırzioğlu'nun 1952 de basılan "DE-
"DE-KORKUT OĞUZNAMELERİ I. KI-

bana doğru (ben sarı gelin deyiminde, "Sarı-
Gelin" adına uyar cinas vardır.) VALA, i-
pekten renkli kadın başörtüsü. CILVA, cilve-

Kars'ta Kış üzerine fıkralar :

Hac mevsiminde Mekkede karşılaşan ADA
NALI bir ihtiyaç ile KARSLI bir Hacı ara-
sında şöyle bir konuşma geçer:

ADANALI — Ben gençliğimde dokuz yıl
KARS'ta askerlik yaptım. Çekilmez bir ki-
şi vardır bilirim.

KARSLI — Hacı - Baba, bunda senin bir
yanlısın var.

KARAKIS, kara gider;
ZEMHERİ, Kuru gider;
GÜCÜK, azdır; MART, yazdır
Kıs, KARS'ın neresinde?

demiş. Yani ki: KARAKIS (Aralık ayı), pek

TAB'ındaki kaynak bilgileri ile haritası ve
bilhassa Alman Elçisi Adam OLEARIUS'un
1636 da Demirkapı - Derbend yakınında
"İMAM - KHURKHUD'UN TÜRBESİ" ni
anlatırken yerlilerden duyduğu "OKUS KAV-
MI HÜKÜMDARI KASAN HAN" ın DAĞIŞ-
TAN - TATARLARI ile Hazreti MUHAM-
MED ÇAĞINDA savaştığını bildiren "ŞİR-
VAN - OĞUZNAME" rivayeti, "KIZIL-
ALMA" duygu ve geleneğinin ilk gelişme ye-
rini bize göstermektedir. OĞUZLAR'ın "fe-
tîh - ülküsü sembolü" olarak yaşanan "DÜŞ-
MAN BAŞKENTİNİ ALMA ÜLKÜSÜ"nü
ANADOLU - SELÇUKLULARI, İZNIK'i
merkez ettikleri yıllarda (1082-1097) kadıköy
kıyılarından AYASOFYA'nın tepesinde görü-
nen ALTIN - HAÇIN DİBİNDEKİ ALTIN -
TOP'u ele geçirme biçiminde yaşadığı anlaşı-
lıyor. "AYASOFYA - KIZILALMASI" nı ele
geçiren OSMANLILAR, bu sefer Macar Baş-
kentindeki "BUDİN - KIZILALMASI" nı ül-
kü edindiler ve 1529 yılında bunu da ele geçir-
diler. Bundan sonra, Osmanlı kaynaklarında
"RİM - PAPA" da denilen "DİB-İ FİREN-
GİSTAN'daki ROMA'NIN SEN - PİYER KI-
LİSESİ'ndeki ALTIN - TOP'ta sembolleşen
"ROMA - KIZILALMASI" na göz koydular.

kar tutmaz, koyun yine güneylerde de otlar
ve ortalık kara (karsız) gider. ZEMHERİ (O-
cak ayı), kuru gider, soğuktan her yer donar,
hiçbir damla su akmaz, hiçbir çamur veya is-
laklık olmaz. GÜCÜK (Şubat) ise azdır, kısa-
dır. MART da yaz (ilkbahar) sayılır, koyun
otlağa çıkar "Kış, Kars'ın neresinde?"

Ekin ve biçim ile başı hoş olmayıp, hep
koyun sürüsü ile yaylak ve kışlaklarda doluşan
KÜRD'e demişler ki:

— BU KADAR DAVAR (koyun sürüsü)
SAKLIYORSUN (besliyorsun), NEDEN HİÇ
(kış için) OT BİÇMİYORSUN? KÜRT de
demiş ki:

KARAKIS'da kara-yaz;
ZEMHERİ'de Zil ayaz;
GÜCÜK yağsa da tutmaz;
MART dedüğün: yaz ki yaz!

Karadeniz ile Tuna boyundaki İSTANBUL ve BUDİN "KIZILALMA" LARI'na sahip olan OSMANLILAR'ın fetih ülkülerinin yanında, ESKİ - OĞUZLAR'ın, DEDE KORKUT DESTANLARI'nın yurdu Doğu - Anadolu ile Azerbaycan'da "DAĞISTAN - KIZILALMASI" geleneği bugüne değin yaşayagelmıştır. "LALE - DEVRI" dediğimiz III. Ahmet çağında, 1723 baharında KARS'tan Osmanlı ordusu TİFLİS üzerine yürüyüp ŞİRVAN İLE DAĞISTAN'ı Çar I. Petro'nun istilasından kurtarmak üzere ilerlerken, Kars'ın batı yanında bir mahallesi gibi sayılan ŞORAK köyünden olan AŞIK KURBANİ (1692-1800), söylediği bir koçaklama destanının başında şöyle diyordu:

"Paşamız sağ olsun, düşman yooğ olsun
Gine arttı şöret, şânlar bizimdir.
Askerimiz vardı SAĞ - GÜRCİSTAN'a
Ezelki ölkeler, eller bizimdir.
Serasker yönelmiş yolda, gelmede
Muradı: ŞİRVAN'ı, ŞAH'ı almada
Eski nişanımız KIZILALMA'da
O aşılmaz dağlar, heller bizimdir."

Safaviler'in yıkılışından sonra İran'ın birliğini yeniden kuran ve Şirvan ile Dağıstan'ı Ruslar'dan geri alan AFŞARLI NÂDİR ŞAH, 1732 yıllarında Dağıstan'a varmak için Revan'da kışlayıp, ordusunu burada toplamakta idi. Onun Dağıstan Seferi'ne çıkışına, REVAN'ın ünlü halk şairi AŞIK SAFİ'nin koştugu destan, şöyle başlıyordu:
"Şâh, niyyet eyledi KIZILALMA'ya
Yanasıra nice Han'lar yerisin.
Çeksin düşmanlara eği'li- kılca
Su yerine kızıl kanlar yerisin."

Medrese tahsili görmüş halk şairlerimizin sonuncularından 1957 de ölen rahmetli Artvin - YUSUFELİLİ ALİ HUZURİ COŞKUN,

bir gazelindeki şu beyitle, Türklerin "KIZILALMA ülküsünü" ne güzel anlatıyor:

"Türk ordusu fethetmeğe küyun hedef etmiş,
Ey kö'be-i-maksüd KIZILALMA mı nesin sen,

NOT: SAĞ - GÜRCİSTAN: Merkezi TİFLİS olan DOĞU GÜRCİSTAN'a denir ki, bir adı da (Kazak ve Borçalı Türklerinin yaylayıp - kışladığı ve hâkim olduğu yer anlamına) "TEREKEME - GÜRCİSTAN" dır. Merkezi KÜTAYIS olan BATI - GÜRCİSTAN'a da, Ahıska - Artvin ve Kars ili ile gevresinde "SOL GÜRCİSTAN" denilmektedir. Doğuya "SAĞ" ve batıya "SOL" denilmesi, Eski - Oğuzlar'dan kalma bir milli din geleneğidir.

(1) Bak. "ÇINARALTI" dergisi, 1942 Ocak - Mart sayıları.

SELÇUKLU — KARS ÖZEL SAYIMIZ

Değerli bilim adamı Kırcıoğlu M. Fahrettin ve arkadaşlarının yardımıyla bu sayımızı hazırlamış bulunmaktayız. Dergimiz Selçuklu — Kars özel sayısıyla aynı zamanda 16 yaşına ve 9. cildine de basmaktadır.

Karsı Tanıtma Derneği Selçuklu Fethi'nin Kutlama Komitesi tarafından 16 Ağustos 1964 pazar günü Kars ilinin Bizanslılardan alınma yıldönümü büyük törenlerle kutlanacaktır. Kars'ta yapılacak törenlere yurdun her tarafından topluluklar ve bilim adamları katılacaktır. Hatıra olarak hazırlanan Alp-Arslan ve Kars madalyaları dağıtılacak ve satışa çıkarılacaktır. Madalyaların etrafı Türk motifleriyle süslenmiştir.

Karsı Tanıtma Derneği ilgililerini bu geniş çalışmalarından dolayı tebrik ederiz.

TFA

"BASIN İLÂN KURUMU"

Genel Müdürlük

Cağaloğlu, Türk Ocağı Caddesi No. 1
İstanbul

Telefon : 22 43 84 - 22 43 85
Telgraf Adresi : BASIN KURUMU

ŞUBELER

İstanbul
Ankara
İzmir
Adana
Bursa
Diyarbakır
Erzurum
Eskişehir
Konya
Zonguldak

DIŞ MUHABİRLER

A.B.D.
Almanya (Federal)
Almanya
Avusturya
Avustralya
Belçika
Bulgaristan
Çekoslovakya
Danimarka
Fransa
Hollanda
İngiltere
İspanya
İsrail
İsviçre
İtalya
Japonya
Lübnan
Macaristan
Norveç
Pakistan
Polonya
Portekiz
Romanya
Yugoslavya
Yunanistan

(Basım: 13557 - 93)

Yıllık abonesi: 12.
altı aylık abonesi: 6
İtirad.
Yurd dışı senelik abone:
3\$. 1\$

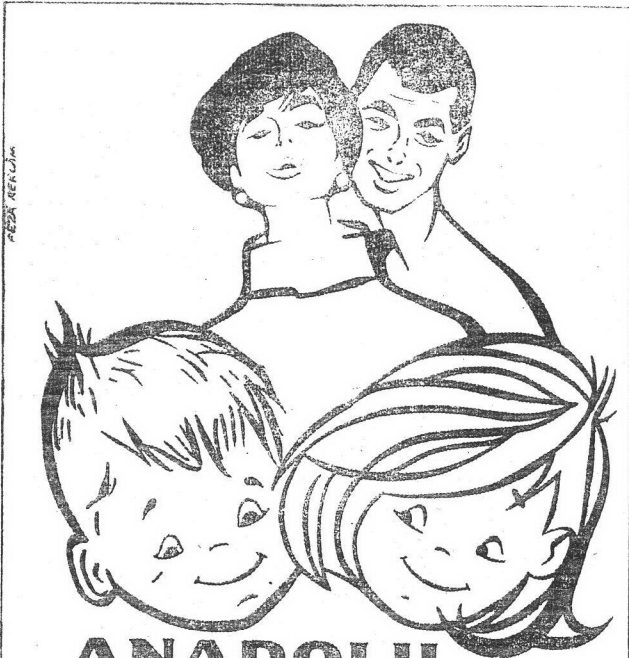
TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Basılmayan yazılar
istenince geri gönderilir
Dizgi ve Baskı: Seri-İş
Matbaacılık Ortaklığı
Ankara Cad. 107 İstanbul

Yazı İşlerini Fililen İdare Eden: Mes'ul Müdür: İ. HINÇER

SEKRETER: BORA HINÇER

Mektup ve havale için adres: Posta Kutusu: 46, Aksaray — İstanbul

ANADOLU BANKASI

SIZIN EŞİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
kısacası
AILENİZİN BANKASIDIR

(Feza R. : 19 — 95)

(Folklor: 96)

TÜRK FOLKLOR — HALKBİLGİSİ DERNEĞİ'NİN YAYIN ORGANIDIR

BAŞ
AĞRILARINA KARŞI

GRİPİN

faydalıdır

GRİPİN

4 saat ara ile günde
3 adet alınabilir.

(Faal: 6050 — 94)

(Folklor: 97)

EMNİYET SANDIĞI

1964

YILI İKRAMİYE TUTARI

900.000 Lira

7 APARTMAN
DAİRESİ

592.000 Liralık

PARA İKRAMİYELERİ

ASIRLIK TECRÜBE.

ARADIĞINIZ EMNİYET.

BOL İKRAMİYE.

SOSYAL HİZMET.

EMNİYET SANDIĞI'ndadır

(Başın: 1459 — 98)

Memleket içindeki
Bankacılık hizmetleriniz
kadar

MEMLEKET DIŞI
BANKA İŞLERİNİZ

için de

TÜRK TİCARET BANKASI
HİZMETİNİZDEDİR

(Folklor: 99)

ANADOLU BANKASI

SIZIN EŞİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
kısacası
AİLENİZİN BANKASIDIR

(Feza R. : 19 — 95)

(Folklor: 96)

TÜRK FOLKLOR — HALKBİLGİSİ DERNEĞİNİN YAYIN ORGANIDIR

BAŞ
AĞRILARINA KARŞI

GRİPİN

faydalıdır

GRİPİN

4 saat ara ile günde
3 adet alınabilir

(Faal: 6050 — 94)

TÜRKİYE
BANKASI
PARANIZIN
İSTİHBALİNİZİN
EMNİYETİ

(Folklor: 97)

EMNİYET SANDIĞI

1 9 6 4

YILI İKRAMIYE TUTARI

900.000 Lira

7 APARTMAN
DAİRESİ

592.000 Liralık

PARA İKRAMIYELERİ

ASIRLIK TECRÜBE.
ARADIĞINIZ EMNİYET.
BOL İKRAMIYE.
SOSYAL HİZMET.
EMNİYET SANDIĞI'ndadır

(Basın: 1459 — 98)

Memleket içindeki
Bankacılık hizmetleriniz

kadar

MEMLEKET DIŞI
BANKA İŞLERİNİZ

için de

TÜRK TİCARET BANKASI

HİZMETİNİZDEDİR

(Folklor: 99)